

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

**NACIONALNI IDENTITET I MEĐUETNIČKI ODNOSI:
USPOREDBA ZAGREBAČKIH I VUKOVARSKIH UČENIKA
OSNOVNIH I SREDNJIH ŠKOLA**

Diplomski rad

Vesna Potelj
MENTOR: Dr.sc. Dinka Čorkalo Biruški

2009, Zagreb

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	3
UVOD.....	5
<i>Nacionalni identitet kao oblik socijalnog identiteta.....</i>	<i>5</i>
<i>Teorije nacionalnog identiteta.....</i>	<i>7</i>
<i>Komponente nacionalnog identiteta i oblici nacionalne privrženosti.....</i>	<i>8</i>
<i>Salijentnost nacionalnog identiteta u etnički podijeljenoj zajednici.....</i>	<i>9</i>
<i>Međuetnički odnosi u Vukovaru nakon reintegracije.....</i>	<i>11</i>
CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA.....	12
<i>Problemi istraživanja.....</i>	<i>12</i>
METODOLOGIJA.....	13
<i>Sudionici</i>	<i>13</i>
<i>Postupak.....</i>	<i>15</i>
<i>Instrumenti.....</i>	<i>15</i>
REZULTATI I RASPRAVA.....	17
<i>Izraženost nacionalnog identiteta.....</i>	<i>17</i>
<i>Mjere međuetničkih odnosa u Zagrebu i Vukovaru.....</i>	<i>20</i>
<i>Povezanost nacionalnog identiteta i različitih mjera odnosa prema drugoj grupi.....</i>	<i>27</i>
<i>Opća rasprava.....</i>	<i>28</i>
METODOLOŠKA OGRANIČENJA.....	33
ZAKLJUČAK.....	34
LITERATURA.....	35
PRILOG.....	38

SAŽETAK

Nacionalni identitet i međuetnički odnosi: usporedba zagrebačkih i vukovarskih učenika osnovnih i srednjih škola

Osnovni cilj istraživanja bio je usporediti značajke nacionalnog identiteta i određene aspekte međuetničkih odnosa kod učenika u Zagrebu i Vukovaru te otkriti je li stupanj izraženosti nacionalnog identiteta povezan s ispitivanim aspektima međuetničkih odnosa. Uspoređivali smo učenike u ova dva grada kako bismo ispitali pretpostavku da različit nivo salijentnosti etničkog identiteta utječe na stupanj izraženosti nacionalnog identiteta. U istraživanju su sudjelovala 283 učenika iz Zagreba i 249 učenika iz Vukovara koji su pohađali 6. i 8. razred osnovne i 2. razred srednje škole. Utvrđeno je da je nacionalni identitet značajno izraženiji kod vukovarskih u odnosu na zagrebačke učenike. Zagrebački učenici s pripadnicima srpskog naroda imaju samo slučajne kontakte i u prosjeku nemaju niti jednog prijatelja među pripadnicima srpskog naroda dok vukovarski učenici među pripadnicima srpskog naroda većinom imaju do 10 poznanika. Vukovarski učenici iskazuju značajno viši stupanj unutargrupne pristranosti, višu razinu sklonosti etničkoj diskriminaciji i niži stupanj međunacionalne tolerancije od zagrebačkih. Vukovarski ispitanici spremni su s pripadnicima drugih naroda ostvariti susjedske odnose, dok su zagrebački učenici spremni ostvariti relativno bliskije kontakte (prijateljske odnose, ali ne i rodbinske ili ljubavne veze). Otkrivena je umjerena pozitivna korelacija između razine izraženosti nacionalnog identiteta i razine unutargrupne pristranosti, sklonosti etničkoj diskriminaciji i ukupne socijalne distance te slaba negativna korelacija s brojem i stupnjem bliskosti kontakta s pripadnicima drugog naroda. Razina unutargrupne pristranosti umjereno negativno korelira s brojem i stupnjem bliskosti kontakta sa pripadnicima drugog naroda, a umjereno pozitivno korelira s razinom sklonosti etničkoj diskriminaciji i ukupnom socijalnom distancom. Pronađene su i određene dobne i spolne razlike u izraženosti nacionalnog identiteta i kod ispitivanih aspekata međuetničkih odnosa.

KLJUČNE RIJEČI: nacionalni identitet, međuetnički odnosi, međunacionalna tolerancija, unutargrupna pristranost, etnička diskriminacija

ABSTRACT

National identity and inter-ethnic relations: comparison of elementary and high school pupils from Zagreb and Vukovar

The primary aim of this research was to examine and compare the national identity of pupils from Zagreb and Vukovar and to explore the relationship between national identity and certain aspects of inter-ethnic relations. We included samples of pupils from Zagreb and Vukovar to determine whether different ethnic identity salience levels affect levels of national identity. The study included a sample of 283 pupils from Zagreb and 249 pupils from Vukovar aged 11 to 16. Results revealed higher national identity levels among pupils from Vukovar in comparison to pupils from Zagreb. Results also showed that while pupils from Vukovar have up to 10 friends among members of the other group, pupils from Zagreb tend to report random contacts. Pupils from Vukovar express a higher degree of ingroup bias, a higher tendency to discriminate against the out-group and a lower level of inter-ethnic tolerance. Pupils from Zagreb are ready to establish relatively close relations with members of

different national groups while pupils from Vukovar are willing to accept them only as neighbours. A higher level of national identity is connected with a greater degree of ingroup bias, a stronger tendency to discriminate against the out-group, lower levels of interethnic tolerance and a smaller number and less closer contacts with members of the other group. A moderately positive correlation has been found between the degree of in-group bias and the tendency to discriminate against the out-group, and a moderately negative relationship has been found between the number and the type of inter-ethnic contacts and friendships. Results have also revealed certain differences in levels of national identity and aspects of interethnic contacts regarding the age and the sex of the participants.

KEY WORDS: national identity, inter-ethnic relations, inter-ethnic tolerance, in-group bias, ethnic discrimination

UVOD

Devedesetih godina prošlog stoljeća mnoge su multietničke države istočne Europe doživjele slom te su ih zamijenile etnički homogenije države od kojih su samo neke u cjelosti uspjele izbjeći ratne sukobe. Nalazi nekoliko međukulturalnih studija (Zick, Wagner, Pettigrew, 2008) pokazuju da su predrasude i etnička diskriminacija česte pojave u europskim zemljama, što upućuje na aktualnu važnost proučavanja psiholoških mehanizama koji stoje u pozadini ovih nepoželjnih i štetnih fenomena. Doprinos psihologije proučavanju problematike nacionalnog identiteta relativno je manji u odnosu na doprinos drugih disciplina iako se radi o fenomenu koji vrijedi podrobnije istražiti zbog njegovih implikacija za poticanje međunacionalne tolerancije koja postaje sve važnija, imamo li na umu da je u svijetu sve manje jednonacionalnih država i da je posljedica opće globalizacije svijeta multietničnost i multikulturalnost (Weiner, 1998; prema Čorkalo i Kamenov, 1999).

Proučavanje međunacionalne tolerancije i s njom povezanog nacionalnog identiteta osobit značaj ima za hrvatsko društvo nakon Domovinskog rata. Tenzije između hrvatskog i srpskog naroda još uvijek postoje, a pripadnici ovih dvaju naroda upućeni su na zajednički život stoga je u devastiranim zajednicama potrebno provoditi socijalnu rekonstrukciju društva. Slični se procesi i na individualnom i na socijalnom planu mogu pratiti i u mnogim drugim multietničkim zajednicama drugih zemalja koje su prošle sličnu ratnu sudbinu.

Vukovar je u Hrvatskoj najdramatičniji primjer zajednice za koju je potrebno utvrditi kako je i u kojoj mjeri moguće pokrenuti obnovu prekinutih odnosa među ljudima koji su nakon reintegracije na svim socijalnim nivoima podijeljeni po etničkom ključu, iako još uvijek pamte vremena kada su živjeli u sklopu jedinstvene i visoko funkcionalne multietničke zajednice (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2008). Uspostavljanje socijalnih normi i tolerancije identificira se kao jedan od tri ključna procesa u uspostavi socijalne funkcionalnosti vukovarske zajednice što potkrepljuje veliku praktičnu važnost istraživanja veze međunacionalne tolerancije i nacionalnog identiteta (Ajduković i Čorkalo Biruški, 2008).

Nacionalni identitet kao oblik socijalnog identiteta

Prema Tajfelovoj (1981) često citiranoj definiciji, socijalni identitet označuje dio našeg samopoimanja utemeljenog na spoznaji da pripadamo određenoj socijalnoj grupi, a

ujedno podrazumijeva i vrijednost te emotivnu važnost koju toj pripadnosti pripisujemo. U socijalnom smislu određujemo se u odnosu na mrežu odnosa u kojoj se nalazimo i na temelju pripadanja nekoj grupi koju karakterizira neki zajednički kategorijski atribut. Grupno određenje u modernom je okruženju važnije od mreže međuljudskih odnosa unutar koje funkcioniramo pa tako možemo zaključiti da se naše samopoimanje sastoji od višestrukih identiteta čiji broj ovisi o broju grupa s kojima dolazimo u doticaj. Naš konačni identitet tako predstavlja sumu preispitivanja o vlastitom spolnom, rodnom, rasnom, etničkom, klasnom i drugim određenjima odnosno pripadnostima. Međugrupni odnosi odvijaju se u manje ili više intenzivnoj interakciji i na temelju socijalne usporedbe koja ima manje posljedica za pojedinca na individualnom planu, ali značajno utječe na njegove ili njezine interakcije s članovima vlastite, i poglavito članovima vanjske grupe. Socijalni identitet upravlja našim socijalnim interakcijama tako da determinira s kojim grupama ljudi ćemo biti skloni održavati značajne kontakte i u velikoj mjeri oblikuje ostvarene odnose određujući njihovu kvalitetu i stupanj subjektivne važnosti koju ti odnosi za nas imaju. On je dvodimenzionalan u smislu da ima svrhu da nas jednoj zajednici ili cilju približi i osigura nam osjećaj pripadanja, ali i da nas od drugih pojedinaca ili grupa razlikuje odnosno odvoji (Brewer, 1999).

Nacionalni identitet predstavlja zaseban oblik socijalnog odnosno kolektivnog identiteta, a temelji se na pripadnosti određenoj naciji ili nacionalnoj grupi. Nacija je prvenstveno politički termin (Šiber, 1998) i ocrta se objektivnim političkim dimenzijama dok se fenomen nacionalnog identiteta definira na temelju subjektivnih dimenzija vjerovanja u zajedničko porijeklo bez obzira je li ono realno ili nije. Pojam *nacije* u *nacionalnom* se identitetu umjesto sa državom kao političkim entitetom u prvom redu izjednačava sa idejom „zamišljene zajednice“ (Anderson, 1983; prema Čorkalo i Kamenov, 2003) čije članove veže zajedničko podrijetlo, povijest i kultura i s kojom pojedinac dijeli zajednička vjerovanja, vrijednosti, običaje, stavove, jezik i religiju. Phinneyeva (1990), predlaže definiciju prema kojoj je nacionalni identitet izraz simboličko-kognitivne i emocionalne vezanosti građana za njihovu državu, a definiran je kao svijest o pripadnosti određenoj nacionalnoj skupini koja uključuje postojanje zajedničkih vjerovanja, vrijednosti i ciljeva. Značaj nacionalnog identiteta ovisi o pojedincu i društvu i ne može se svesti na jednu odrednicu nego je zavisn od konteksta, dinamička je dimenzija koja se stalno konstruira i mijenja, a nastaje u odnosu i interakciji s pripadnicima drugih nacija (Sigel, 2001). Nacionalni identitet ima dvostruku funkciju: ekonomsko-teritorijalno-političku funkcionalnost, koja državi osigurava resurse, teritorij i radnu snagu i koja se oslanja na racionalne procese, ali i intimnu unutrašnju funkcionalnost koja pojedincu osigurava samodefiniranje i samopoštovanje (Smith i Tyler,

1997). Iako nacija nije jedini i isključivi izvor identiteta, ona nas opskrbljuje osjećajem pripadanja i zajedničkog identiteta, govori nam o međusobnim obvezama, pravima i dužnostima i smješta nas u mrežu bliskih veza i odnosa (Matić, 2005).

Moderni pojedinac posjeduje mnogostruke identitete, ali u suvremenom svijetu nacionalni identitet obavlja niz funkcija koje primjerice rodni, profesionalni ili vjerski identitet nisu u stanju zadovoljiti na odgovarajući način pa se stoga i ispituju njegovi odnosi prema drugim kolektivnim identitetima, njegov utjecaj na političku scenu, međuetničke odnose i toleranciju (primjerice Cinnirella, 1997; Kamenov i sur, 2006; Medrano, Gutierrez, 2001). Ovim istraživanjem nastojali smo ispitati značajke nacionalnog identiteta u sredinama u kojima je etnički identitet različito salijentan i pritom u istim zajednicama istražiti stupanj tolerancije pri međuetničkoj interakciji, kako bismo u konačnici utvrdili u kolikoj je mjeri kvaliteta međuetničkih odnosa povezana s razvijenošću nacionalnog identiteta.

Teorije nacionalnog identiteta

Istraživanja nacionalnog identiteta u okviru psihologije postaju intenzivnija tek unazad posljednjih 20 godina, u Europi dijelom zbog velikih društvenih i političkih promjena (Mummendey i sur., 2001). Dominantni pristup koji se pritom koristi razvijen je u okviru teorije socijalnog identiteta Tajfela i Turnera (1986), a istraživanja se uglavnom rade na manjinskim grupama. Problematika se također razmatra u okviru teorije akulturacije i kulturnog konflikta te u okviru razvojnih teorija.

Teorije akulturacije i kulturnog konflikta opisuju širok raspon promjena kulturnih stavova, vrijednosti i ponašanja kada pripadnici dviju ili više etničkih skupina dulje vrijeme ulaze u kontakt, pri čemu se poseban naglasak stavlja na odnos manjinske prema dominantnoj grupi. Phinneyeva (prema Čorkalo i Kamenov, 1998) je identificirala četiri tipa orijentacije unutar dvodimenzionalnog modela, koji za razliku od linearnog ne podrazumijeva međusobnu isključivost nacionalnog identiteta i akulturacije, zasnovana na stupnju identifikacije s manjinskom i dominantnom kulturom. To su bikulturizam (snažna identifikacija s obje kulture), asimilacija (snažna identifikacija s dominantnom kulturom, a slaba s vlastitom etničkom), separacija (snažna identifikacija s vlastitom etničkom, a slaba s dominantnom kulturom), te marginalizacija (slaba identifikacija s obje kulture).

Osnovu razvojnih teorija identiteta čini Eriksonova teorija formiranja ego identiteta prema kojoj je postignuti identitet rezultat dugotrajnog istraživanja i eksperimentiranja pojedinca, a nacionalni identitet smatra se dinamičkim i promjenjivim u vremenu i kontekstu

(prema Čorkalo i Kamenov, 1998). Na osnovi toga Phinney (1990) predlaže tri faze razvoja nacionalnog identiteta. Pri tome se usvajanje nacionalnog identiteta promatra kao proces u kojem pojedinac preispituje ulogu nacionalnog identiteta u svom životu. Prva faza je faza difuznog, neistraženog nacionalnog identiteta u kojoj se nalaze adolescenti i odrasli koji nisu imali prilike preispitati vlastiti nacionalni identitet. U fazi istraživanja identiteta pojedinci se često aktivnije uključuju u život vlastite etničke skupine. Završna faza koja nije nužno i kraj procesa predstavlja internalizaciju nacionalnog identiteta i ne podrazumijeva nužno visok stupanj etničke uključenosti.

Komponente nacionalnog identiteta i oblici nacionalne privrženosti

Phinneyeva (1990; prema Čorkalo i Kamenov, 1998) je na temelju rezultata meta analize utvrdila četiri komponente nacionalnog identiteta: samoidentifikacija u nacionalnu grupu, osjećaj pripadnosti nacionalnoj grupi, članstvo u grupi i uključenost u rad i život nacionalne grupe. Samoidentifikacija ili samodefiniranje sebe kao člana određene nacionalne grupe podrazumijeva samoidentifikaciju koja može biti određena porijeklom osobe, ali je moguća i kao iskaz vlastitog opredjeljenja neovisno o porijeklu. Intenzitet osjećaja pripadnosti određenoj grupi može varirati od vrlo snažnog do osjećaja samo formalne pripadnosti grupi bez emocionalne vezanosti. S obzirom da se ova komponenta odnosi na emocionalne procese, zbog njihove promjenjivosti, teško je mjerljiva. U većini istraživanja ispituje se preko vezanosti za vlastitu grupu, a katkada i kao osjećaj različitosti i izdvojenosti vlastite u odnosu na druge grupe. Članstvo u grupi odnosi se prvenstveno na stavove prema članstvu u grupi koji mogu biti pozitivni ili negativni. Pozitivni stavovi se najčešće iskazuju i istražuju kroz pozitivne afektivne reakcije kao što su ponos i zadovoljstvo pripadnošću, te prihvaćanje vlastite grupe. Izostanak pozitivnih stavova i/ili izražavanje negativnih stavova prema vlastitoj nacionalnoj skupini može se promatrati kao poricanje vlastitog nacionalnog identiteta. Negativni stavovi mogu se manifestirati i kao želja za time da se postane član neke druge nacionalne skupine. Uključenost u rad i život nacionalne grupe odnosi se na njegovanje nacionalne tradicije i kulture s jedne strane te uključenost u socijalne aktivnosti sa članovima vlastite etničke grupe s druge strane. U istraživanjima se kao indikatori najčešće koriste: upotreba nacionalnog jezika, način sklapanja prijateljstava i intimnih veza tj, važnost koju pritom ima pripadnost istoj etničkoj skupini, pripadnost određenoj vjeri i njeno prakticiranje, sudjelovanje u radu i formiranju socio-nacionalnih institucija (zavičajni klubovi, društva), uključenost u političke aktivnosti vezane za boljitak vlastite nacionalne grupe, odabir mjesta

stanovanja s obzirom na nacionalnu pripadnost, njegovanje nacionalnih vrijednosti, interes za zemlju porijekla, te poznavanje nacionalne povijesti i kulture.

Harold Guetzkow (prema Čorkalo i Kamenov, 1998) razlikuje višestruk, patriotski, isključiv, kozmopolitski i otuđen oblik nacionalne vezanosti i odanosti. Višestrukom nacionalnom odanošću naziva se pozitivna emocionalna vezanost za vlastitu naciju uz poštivanje drugih nacija, gdje je naglasak stavljen na spremnost na međunacionalnu suradnju i lojalnost čovječanstvu. Patriotska vezanost podrazumijeva određeni stupanj nacionalne idealizacije, ali i prihvaćanje drugih nacija. Isključiva vezanost za vlastitu naciju uključuje neizostavno degradiranje drugih nacija, a nekad se izjednačava sa nacionalizmom, etnocentrizmom i šovinizmom. U kozmopolitskom obliku vezanosti vezani smo za širu ljudsku zajednicu i globalni su nam interesi važniji od nacionalnih. Otušena nacionalna vezanost nije vezanost u pravom smislu riječi obzirom da u ovom slučaju govorimo o odsustvu osjećaja nacionalne pripadnosti i odanosti.

Na temelju opsežne analize Phinneyeva (1990) zaključuje da se nacionalnim i etničkim identitetom često označava isti fenomen, a da specifičnost značenja ovisi o svrsi teoretskog razmatranja. Prvotne etničke grupe i etnički identiteti starije su povijesne pojave od nacije i nacionalnog identiteta jer su nacije i nacionalni identiteti moderni fenomeni koji se izgrađuju tek u epohi modernog društva (Korunić, 2008). Unutar određene moderne nacionalne zajednice razlikujemo više oblika identiteta (etnički, jezični, kulturni, politički, državni, regionalni, vjerski itd.) koji svi zajedno tvore jedinstvo nacionalnoga kolektivnog identiteta. Kada u okviru ovog rada razmatramo nacionalni identitet govorimo o kolektivnom identitetu pripadnika većinskog stanovništva koje se temelji na doživljaju pripadanja hrvatskom narodu, a pojmom etničkog identiteta označavamo kolektivni identitet različitih etničkih skupina koje dijele isti nacionalni teren.

Salijentnost nacionalnog identiteta u etnički podijeljenoj zajednici

U većini suvremenih teorija pojam o sebi strukturno je organiziran kao hijerarhija različitih identiteta koja omogućuje koherenciju ličnosti. Mjesto koje određeni identitet u hijerarhiji zauzima ovisi o njegovoj relativnoj salijentnosti (Stryker, 1994). Stupanj salijentnost pojedinog identiteta ovisi o njegovoj kognitivnoj strukturi koja usmjerava procesiranje osobno relevantnih informacija i predstavlja kognitivni temelj za definiranje značenja različitih pojava. Varijacije u broju elemenata koji sastavljaju kognitivnu generalizaciju identiteta, njihovim značenjima i stupnju njihovog međusobnog slaganja

odgovorne su za razlike u procesiranju informacija kod ljudi koji imaju različite sheme. Ljudi su različito osjetljivi i prijemčivi za iste vanjske ili unutarnje poticaje ovisno o tome koji im je identitet u osobnoj hijerarhiji istaknutiji pa zato lakše i više iskazuju ona ponašanja koja su relevantna za jedan, a ne za drugi identitet. Salijentnost nadilazi različite situacije koje, iako variraju u stupnju u kojem su otvorene za različite interpretacije i definicije, same po sebi ne određuju koji će se identitet aktivirati što posljedično omogućava raznolikost našeg ponašanja. Salijentnost identiteta ovisi o predanosti ulogama s kojima je on povezan, a stupanj predanosti ovisi o snazi veza unutar naše socijalne mreže. Od svih identiteta čija je aktivacija prikladna u nekim okolnostima odabrati ćemo djelovati na temelju onog koji je najistaknutiji. Konflikt između socijalnih grupa doprinosi salijentnosti grupnog identiteta (Jelić, 2003). Kada govorimo o nacionalnim grupama vrhunac konflikta predstavlja ratni sukob, a u razmatranju grupne dinamike rat igra ulogu vanjske prijetnje. Vanjska prijetnja svoj utjecaj manifestira tako da pospješuje definiranje grupnih obrisa, jača zajedništvo i mobilizira njene članova u svrhu pružanja otpora. Osim osmišljavanja strategije za konkretan otpor, vanjska prijetnja inicira i stvaranje psihološkog otpora koji kroz adekvatne stavove i emocionalne doživljaje treba biti adaptivan za pružanje otpora agresoru. Jačanje etničkog identiteta identificira se kao jedna od takvih strategija obzirom da je temeljno razgraničenje u ratu podjela na *nas* i *njih*. Ova podjela u ratnim se zbivanjima temelji na etničkoj pripadnosti sukobljenih strana stoga je logično da u tim okolnostima jača nacionalni identitet koji iz te pripadnosti i proizlazi. U zajednici u kojoj etnička pripadnost predstavlja dominantno obilježje socijalnog funkcioniranja faktor nacionalne pripadnosti upliće se u mnoge socijalne uloge što potencira salijentnost nacionalnog identiteta koji među ostalim kolektivnim identitetima zauzima primat i smješta se visoko u njihovoj hijerarhiji.

Zbog etničke heterogenosti sredine i iznimne razine ratne traumatizacije građana za prvu grupu ispitanika odabrali smo učenike koji odrastaju i školuju se u Vukovaru. Odabrali smo učeničku populaciju obzirom da je školstvo kao i sve ostale domene društvenog života etnički odijeljeno, pa tako djeca hrvatske i srpske nacionalnosti idu u posebna odijeljenja, a u nekim školama i u odvojene školske smjene (Ajduković i Čorkalo Biruški, 2008). Rezultati istraživanja procesa socijalne rekonstrukcije nakon dramatičnog sloma pokazuju spori oporavak zajednice koja je višestruko traumatizirana ratnim događajima, pri čemu su ostale duboke, dugoročne i u mnogim aspektima vjerojatno trajne posljedice na međuetničke odnose zbog čega se pripadnici hrvatske i srpske etničke skupine u pravilu isključivo drže svojih grupa. Podatke prikupljene na vukovarskim učenicima odlučili smo uspoređivati sa podacima prikupljenim na zagrebačkim učenicima iste dobi. Zagreb predstavlja etnički homogenu

sredinu, a ratna su stradanja, iako ozbiljna, bila puno manjeg opsega i njihove posljedice ne oblikuju u tolikoj mjeri aktualni društveni ustroj zbog čega je etnički identitet kod zagrebačkog stanovništva značajno manje istaknut nego kod stanovnika Vukovara.

Međuetnički odnosi u Vukovaru nakon reintegracije

Mladi u Vukovaru odrastaju u podijeljenom društvu gdje su izloženi djelovanju socijalizacijskih agensa koji kod njih potiču snažnu identifikaciju s vlastitom etničkom grupom. U slabo funkcionalnoj i osiromašenoj zajednici koja ne obiluje prilikama i okolnostima za poticanje i učvršćivanje samopouzdanja grupna identifikacija predstavlja snažan izvor osobnog samopoštovanja. Obzirom da naše samopoimanje ovisi i o našem društvenom statusu vrlo nam je važno kako vrednujemo društveni status grupe kojoj pripadamo. To se vrednovanje zasniva na odgovarajućim međugrupnim usporedbama na temelju kojih se u konačnici oblikuje i naš socijalni identitet (Tajfel i Turner, 1986). U slučaju da se vlastita grupa procjenjuje pozitivno u usporedbi s drugim grupama, socijalni identitet određujemo kao pozitivan (Mummendey, 1985, prema Jelić, 2003), a pozitivan socijalni identitet doprinosi psihičkom zdravlju čovjeka pružajući mu osjećaj sigurnosti, samopoštovanja, jačajući osjećaj vlastite vrijednosti i pripadanja društvu. Jedna od strategija socijalne kreativnosti kojoj ljudi pribjegavaju kako bi vlastitu grupu doživjeli superiornijom pozitivna je pristranost prema pripadnicima vlastite i diskriminacija i omalovažavanje drugih grupa. Tako se npr. pripadnici vlastite grupe češće biraju za prijatelje, a pripadnicima vlastite grupe pripisujemo i povoljnije osobine. Istraživanja također pokazuju da djeca pripadnici većinske grupe iskazuju jasne unutargrupne preferencije (Griffiths i Nesdale, 2006.) i manje pozitivne, iako ne nužno i jake negativne stavove prema vanjskoj grupi (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2008b). Fenomen unutargrupne pristranosti potvrđuje se već i na *minimalnim grupama* gdje je sama kategorizacija dovoljna da pobudi međugrupnu diskriminaciju pri dodjeli pravih nagrada ili simboličnih bodova (Tajfel i sur., 1971) pa je sasvim razumljiva dokazana povezanost etničkih podjela sa inklinacijom etničkoj diskriminaciji (Verkuyten i Thijs (2006.). Feather (1994; prema Čorkalo i Kamenov, 1998) je pokazao da je snažnija identifikacija s nacionalnom grupom povezana s izraženijim favoriziranjem vlastite grupe, većom grupnom pristranošću te izraženijim kolektivističkim vrijednostima. Šiber (1997) pokazuje porast socijalne distance i etnocentrizma u hrvatskom društvu kao posljedicu rata, a jačanje grupne odanosti i homogenosti i isticanje premoći vlastite grupe kroz degradiranje druge grupe smatra odgovorom na međugrupni konflikt. Istraživanja međugrupnih sukoba

pokazuju manju spremnost osoba koje su proživjele osobna traumatska iskustva na pomirenje i ponovnu uspostavu skladnih odnosa s pripadnicima suprotstavljene grupe (Hewstone i Stroebe, 2001). Na temelju svega navedenoga očekujemo da će mladi u Vukovaru koji odrastaju u sredini gdje su etničke podjele salijentne iskazati unutargrupnu pristranost, sklonost etničkoj diskriminaciji i netolerantne stavove kako bi uspostavili i osnažili vlastiti nacionalni identitet i s tim u vezi pozitivno samovrednovanje. Također predviđamo da će vukovarski učenici koji pripadaju većinskom hrvatskom stanovništvu iskazivati znatno negativnije stavove prema pripadnicima srpskog naroda nego zagrebački učenici i puno manju spremnost za bliskije varijante odnosa.

CILJ ISTRAŽIVANJA

Osnovni cilj istraživanja bio je usporediti značajke nacionalnog identiteta i određene aspekte međuetničkih odnosa kod učenika u Zagrebu i Vukovaru te otkriti je li stupanj izraženosti nacionalnog identiteta povezan sa ispitivanim aspektima međuetničkih odnosa.

ISTRAŽIVAČKI PROBLEMI

- Ispitati i usporediti stupanj izraženosti nacionalnog identiteta kod zagrebačkih i vukovarskih učenika osnovnih i srednjih škola
- Ispitati i usporediti međuetničke odnose kod zagrebačkih i vukovarskih učenika preko sljedećih mjera: a) broja i stupnja bliskosti kontakata s pripadnicima srpskog naroda, b) razine unutargrupne pristranosti, c) sklonosti etničkoj diskriminaciji, d) stupnja socijalne distance prema pripadnicima različitih manjina koje žive u Hrvatskoj i e) međunacionalne tolerancije.
- Utvrditi postojanje povezanosti između nacionalnog identiteta i pojedinih mjera međuetničkih odnosa.

Na temelju navedenih problema formulirali smo sljedeće hipoteze:

HIPOTEZA 1: Zagrebački i vukovarski učenici razlikovati će se u pogledu izraženosti nacionalnog identiteta koji će u većoj mjeri biti izražen kod vukovarskih učenika zbog veće salijentnosti etničkog identiteta u Vukovaru nego u Zagrebu.

HIPOTEZA 2: Budući da zagrebački učenici u odnosu na vukovarske imaju objektivno manju mogućnost kontakta s pripadnicima srpske manjine, jer je sredina etnički homogena, očekujemo da ćemo kod njih zabilježiti manje kontakta s pripadnicima srpskog naroda. Zbog različite prirode ratnog iskustva očekujemo pronaći višu razinu unutargrupne pristranosti i viši stupanj sklonosti etničkoj diskriminaciji kod vukovarskih nego kod zagrebačkih učenika. Konačno, očekujemo postojanje određene razlike u doživljaju socijalne distance za različite narode s tim da očekujemo da će učenici najizraženiju distancu iskazati naspram srpskog i romskog naroda. Očekujemo da će zagrebački učenici iskazati viši stupanj međunacionalne tolerancije i niži stupanj distance prema srpskom narodu nego vukovarski učenici.

HIPOTEZA 3: Očekujemo pronaći pozitivnu povezanost izraženosti nacionalnog identiteta sa stupnjem unutargrupne pristranosti, sklonošću etničkoj diskriminaciji i razinom međunacionalne tolerancije te negativnu povezanost nacionalnog identiteta i stupnja bliskosti kontakta s pripadnicima srpske manjine i s brojem poznanika odnosno prijatelja među pripadnicima srpskog naroda. Također očekujemo da ćemo pronaći pozitivnu povezanost stupnja unutargrupne pristranosti i sklonosti etničkoj diskriminaciji kao i razine ukupne socijalne distance te negativnu povezanost s brojem i stupnjem bliskosti kontakta sa pripadnicima srpskog naroda. Konkretno očekujemo da će zagrebački učenici paralelno s iskazivanjem nedostatka kontakta s pripadnicima srpskog naroda iskazati unutargrupnu pristranost, sklonost etničkoj diskriminaciji kao i određeni stupanj međunacionalne netolerancije, ali istovremeno očekujemo da će rezultati na spomenutim mjerama kod vukovarskih učenika biti viši u odnosu na rezultate zagrebačkih učenika, unatoč većem opsegu i intenzitetu kontakta s pripadnicima srpskog naroda, s obzirom na očekivanje da će kod vukovarskih učenika i nacionalni identitet biti izraženiji nego kod zagrebačkih.

METODOLOGIJA

SUDIONICI

Ispitivanje na području grada Zagreba provedeno je na proljeće 2009. godine, a u radu su analizirani i podaci prikupljeni u okviru projekta profesorice Dinke Čorkalo Biruški i profesora Dejana Ajdukovića sa Odsjeka za psihologiju Filozofskog Fakulteta u Zagrebu. U sklopu projekta, u periodu od 2001. do 2007. godine, proveden je niz istraživanja među učenicima vukovarskih osnovnih i srednjih škola, a u ovom radu analizirani su podaci iz

vukovarskog uzorka prikupljeni 2007. godine. U istraživanju su sudjelovala 283 ispitanika iz Zagreba i 249 ispitanika iz Vukovara. U konačnu analizu uključeni su samo sudionici koji su se po pitanju nacionalnosti izjasnili kao Hrvati i čiji su roditelji također Hrvati (N=532) kako bismo osigurali da ćemo zahvatiti međuetničke stavove i ponašanja učenika koji pripadaju većinskom stanovništvu. Podaci su prikupljeni na prigodnom uzorku stratificiranom prema varijablama spola i dobi. Iako se nije vodilo računa o podjednakoj zastupljenosti muških i ženskih sudionika njihova raspodjela u uzorku je bila podjednaka: u Zagrebu je 159 ispitanika (56.2%) bilo muškog spola, a 124 (43.8.%) ženskog spola; u Vukovaru je sudjelovalo 116 muških (46.6%) i 133 ženskih ispitanika (53.4). Zagrebački srednjoškolski uzorak sastavljen je od učenika tehničke škole i gimnazije dok je vukovarski uzorak sastavljen od učenika koji pohađaju gimnaziju, tehničku i ekonomsku školu. Razred koji ispitanik trenutačno pohađa u daljnjoj je obradi korišten kao indikator dobi, a planirana struktura uzorka obuhvaćala je, u podjednakoj mjeri, tri dobne kategorije sudionika:

1. dobna kategorija od 11 do 12 godina starosti (6. razred osnovne škole)
2. dobna kategorija od 13 do 14 godina starosti (8. razred osnovne škole)
3. dobna kategorija od 15 do 16 godina starosti (2. razred srednje škole).

Tablica 1. Struktura uzorka po nekim sociodemografskim obilježjima

prebivalište ispitanika	spol ispitanika	učenici 6. razreda osnovne škole	učenici 8. razreda osnovne škole	učenici 2. razreda srednje škole	ukupno
Zagreb	m	46	45	68	159
	ž	44	46	34	124
	svi	90	91	102	283
Vukovar	m	38	35	43	116
	ž	44	49	40	133
	svi	82	84	83	249
UKUPNO		172	175	185	532

POSTUPAK

Ispunjavanje upitnika organizirano je grupno i u sve je četiri zagrebačke škole organizirano u sklopu redovne nastave. Prije samog ispunjavanja upitnika učenicima je kratko prezentirana svrha istraživanja, a prije svake pojedine skale sudionicima je pročitana kratka uputa. Istraživač je bio prisutan čitavo vrijeme kako bi mogao odgovarati na pitanja

učenika. Ispunjavanje upitnika kod srednjoškolaca je u prosjeku trajalo 15 minuta, kod osnovnoškolaca oko 20 minuta. Nastavno na prethodni dogovor sa ravnateljem i psihologom pojedine škole, učenicima su podijeljeni obrasci pristanka za sudjelovanje u istraživanju namijenjeni njihovim roditeljima koji su morali odobriti sudjelovanje učenika u istraživanju. Roditelji su putem obrasca ukratko informirani o temi istraživanja i načinu provedbe mjerenja. Obaviješteni su da je ispunjavanje upitnika dobrovoljno i anonimno i da je njihovoj djeci zajamčena povjerljivost podataka što je u istraživanju i ostvareno.

INSTRUMENT

Za potrebe istraživanja preuzeti su i prilagođeni dijelovi *Upitnika o školovanju* (Čorkalo i Ajduković, 2001) na temelju kojeg je konstruiran upitnik primjenjivan na zagrebačkim ispitanicima u sklopu ovog rada. *Upitnik o školovanju* u cijelosti je primjenjivan na vukovarskoj populaciji učenika, a dobiveni su podaci uspoređivani sa onima prikupljenima na zagrebačkoj populaciji u sklopu ovog istraživanja. Iz originalnog upitnika preuzete su NAIT Skala nacionalnog identiteta (Čorkalo i Kamenov, 1999) i Skala socijalne distance. Preuzete su i prilagođene mjere opsega i vrste međuetničkih kontakata koje ispitanici održavaju sa pripadnicima srpske manjine, mjere unutargrupne pristranosti te mjere sklonosti diskriminaciji.

NAIT SKALA NACIONALNOG IDENTITETA. Skala (Čorkalo i Kamenov, 1999.) se sastoji od 27 tvrdnji. Čestice su prezentirane kao Likertova skala sa 5 stupnjeva slaganja sljedećeg raspona: *izrazito se ne slažem (1), djelomično se ne slažem (2), niti se slažem niti se ne slažem (3), djelomično se slažem (4) i izrazito se slažem (5)*. Prosječni rezultat računa se kao ukupna suma svih odgovora, s tim da se čestice 2, 3, 8, 14, 15, 22 i 23 boduju obrnuto. Ukupan raspon rezultata kreće se od 27 do 135 pri čemu veći rezultat ukazuje na izraženiji nacionalni identitet. Pouzdanost primjenjene skale pokazala se izrazito visokom; koeficijent unutarnje konzistencije (Cronbach α) iznosi 0.819 i nešto je niži od vrijednosti koje navode Čorkalo i Kamenov ($\alpha = 0.93$; 1999), Tofant ($\alpha = 0.94$; 2004) te Križanec ($\alpha = 0.94$; 2008).

VRSTA I BROJ KONTAKATA SA PRIPADNICIMA DRUGOG NARODA. Drugim dijelom upitnika učenike se pitalo kakvi su njihovi kontakti s pripadnicima srpske nacionalnosti. Njihovi odgovori kodirani su kao 1 (bez kontakta), 2 (slučajni kontakt), 3 (poznanstvo) ili 4 (prijateljstvo). Ukoliko su učenici odgovorili da imaju poznanike ili prijatelje među

pripadnicima srpske manjine pitani su da navedu njihov broj. Učenički odgovori kodirani su po sljedećem principu: 0 (niti jedan poznanik/prijatelj), 1 (od 1 do 10 poznanika/prijatelja), 2 (između 11 i 50 poznanika/prijatelja) i 3 (više od 50 poznanika/prijatelja).

UNUTARGRUPNA PRISTRANOST. Ispitanici su morali iskazati svoj opći odnos prema Hrvatima koji žive u Hrvatskoj te prema Srbima koji žive u Hrvatskoj. Svoje su procjene morali dati na skali od 0 (negativan) preko 5 (ni negativan ni pozitivan) do 10 (pozitivan). Razlika procjena vlastite i vanjske grupe upućuje na stupanj unutargrupe pristranosti: što je ona veća, veća je i pristranost prema vlastitoj grupi.

SKLONOST ETNIČKOJ DISKRIMINACIJI. U dijelu upitnika kojim se nastojala utvrditi tendencija diskriminaciji navedeno je osam hipotetskih opisa interakcija između ispitanika i pripadnika srpske manjine iz njihovog razreda. Učenici su trebali odgovoriti bi li u tim situacijama nužno izabrali pripadnika svoga naroda (DA). Ukupan broj pozitivnih i negativnih odgovora je sumiran, tako da je 0 bila najniži, a 8 najviši mogući rezultat. Pouzdanost ovog kratkog upitnika pokazala se zadovoljavajućom (Cronbachov $\alpha=0.869$).

SOCIJALNA DISTANCA. Socijalnom distancom prema pripadnicima različitih naroda ispitivali smo međunacionalnu toleranciju ispitanika. Skala socijalne distance mjeri stupanj bliskosti koji je pojedinac spreman ostvariti sa pripadnicima socijalnih grupa kojima ne pripada. Skala se sastoji od 7 različitih vrsta odnosa odnosno 7 stupnjeva bliskosti na koju bi ispitanik bio spreman (*da mi je cura/dečko, da smo rođaci/svojta, da smo prijatelji i da se uzajamno posjećujemo, da smo prijatelji i da se družimo izvan kuće, da stanujemo kuća do kuće, da idemo u isti razred i da živimo u istoj državi*). Učenici su morali odgovoriti na koje bi sve vrste odnosa bili spremni, odnosno koliki bi stupanj bliskosti bili spremni ostvariti sa pripadnicima značajnih nacionalnih manjina koje žive u Hrvatskoj. U upitniku su se morali odrediti naspram pripadnika srpske, mađarske, romske, albanske i rusinske manjine. Rezultat za svaku pojedinu manjinu izražava se kao najviši stupanj bliskosti koji je ispitanik spreman ostvariti sa pripadnikom manjine. Što je rezultat na skali socijalne distance viši, ispitanik je spreman na proporcionalno niži stupanj bliskosti. U analizi smo koristili i jedinstvenu mjeru međunacionalne tolerancije koju smo računali kao prosjek distanci prema svim manjinama koje su navedene u upitniku. Što je vrijednost prosječne socijalne distance niža to je razina međunacionalne tolerancije viša.

SOCIODEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE. Na kraju upitnika učenici su imali zadatak odgovoriti na nekoliko općih pitanja o sebi. Ispitanici su morali navesti svoju godinu rođenja, spol, nacionalnu pripadnost te nacionalnu pripadnost majke i oca.

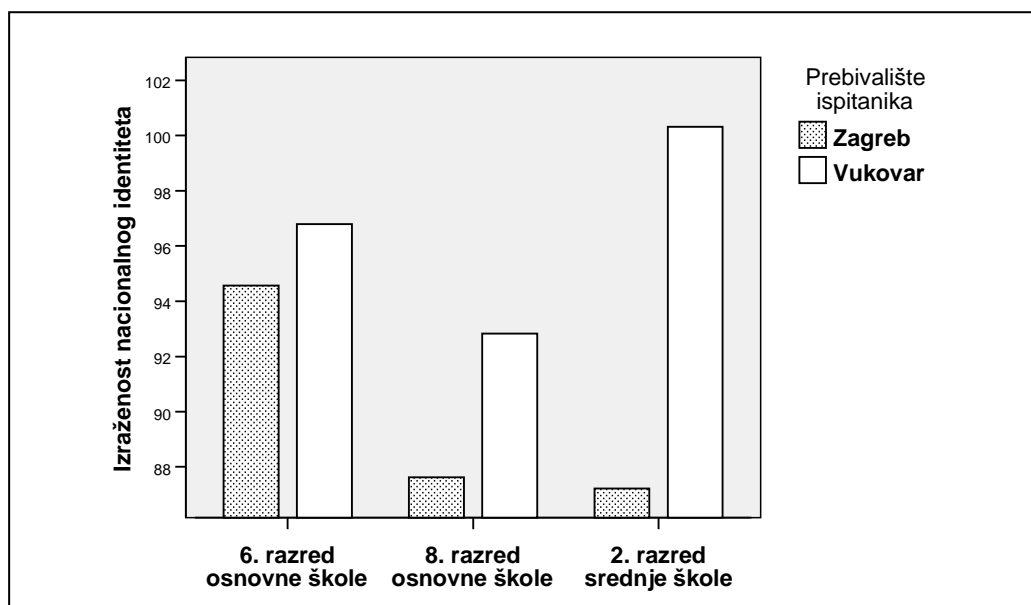
REZULTATI I RASPRAVA

IZRAŽENOST NACIONALNOG IDENTITETA

Prosječna izraženost nacionalnog identiteta kod zagrebačkih učenika iznosi $M=90.84$ ($SD=18.079$), dok kod vukovarskih učenika bilježimo vrijednost $M=96.23$ ($SD=16.891$). Obje vrijednosti više su od rezultata $M=81$ koji smatramo neutralnom točkom jer se nalaze na polovini raspona između najmanjeg ($M=27$) i najvišeg mogućeg rezultata ($M=135$) pa stoga zaključujemo da sudionike karakterizira umjereno visoko izražen nacionalni identitet. Nalazi za obje skupine ispitanika u skladu su s rezultatima prijašnjih istraživanja koja su također otkrila povišene vrijednosti izraženosti nacionalnog identiteta. Čorkalo i Kamenov (1999) i Tofant (2004) bilježe podjednake vrijednosti ($M=86.75$, $SD=20.81$; $M=86.24$, $SD=19.10$), dok Križanec (2008) navodi vrijednost $M=88.39$ ($SD=20.786$). Jelić (2003) je pri ispitivanju izraženosti nacionalnog identiteta kod vukovarskih učenika također pronašla povišene vrijednosti.

Da bismo utvrdili razlike u uzraženosti nacionalnog identiteta proveli smo 2 (veličina grada: Vukovar/Zagreb) x 3 (dob; 6. i 8. razred osnovne i 2. razred srednje škole) x 2 (spol; dječaci, djevojčice) analizu varijance (tablica 4; u prilogu). Glavni efekt mjesta utvrđen je kao značajan čime je potvrđena postavljena hipoteza o snažnije izraženom nacionalnom identitetu kod vukovarskih u odnosu na zagrebačke učenike iako sama razlika nije velika i obje su vrijednosti umjereno visoke ($F(1,488)=19.608$, $p<.05$). Glavni efekt dobi ispitanika pokazao se značajnim ($F(2,488)=4.206$, $p<.05$), a post hoc analizom (Scheffe, $p<.05$) otkriveno je da učenici 8. razreda ($M=89.35$, $SD=18.288$) imaju značajno manje izražen nacionalni identitet od učenika 6. razreda osnovne ($M=95.51$, $SD=12.437$) i 2. razreda srednje škole ($M=94.45$, $SD=20.596$). Značajna je također i interakcija dobi i mjesta prebivališta ispitanika ($F(2,488)=4.464$, $p<.05$; Slika 1) pa tako vukovarski učenici 2. razreda srednje škole ($M=100.11$, $SD=18.572$) imaju izraženiji nacionalni identitet od srednjoškolaca iz Zagreba ($M=90.40$, $SD=21.100$), dok razlike u 6. ($M_{zg}=94.62$, $SD=13.745$; $M_{vu}=96.75$, $SD=10.299$) i

8. razredu osnovne škole ($M_{Zg}=87.60$, $SD=17.678$; $M_{Vu}=91.65$, $SD=18.947$) nisu u tolikoj mjeri izražene.

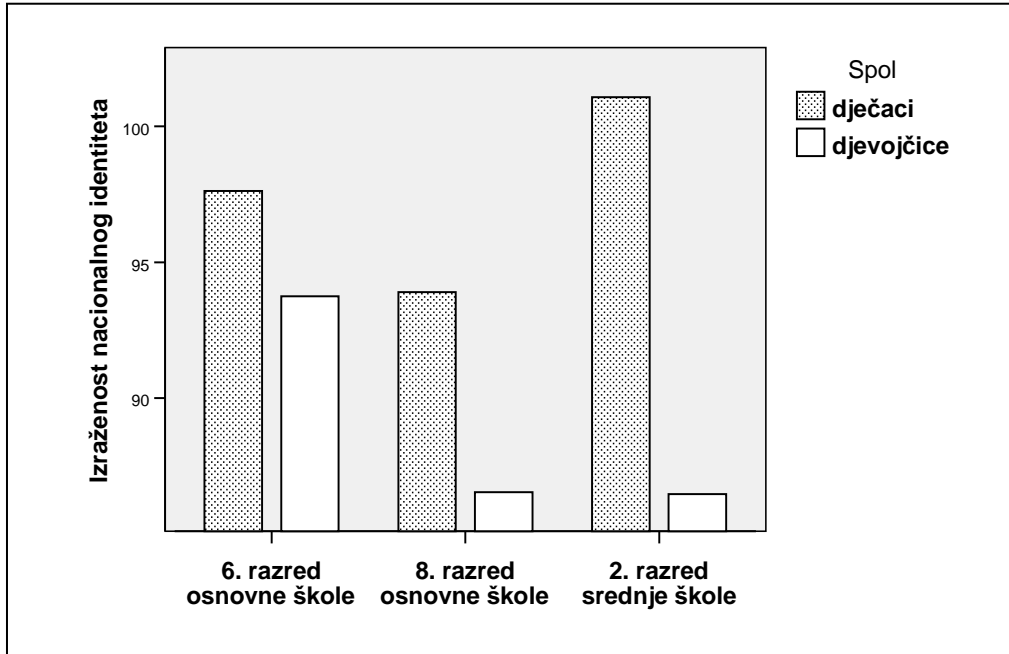

Slika 1. Izraženost nacionalnog identiteta kod učenika u Zagrebu i Vukovaru tri različita uzrasta

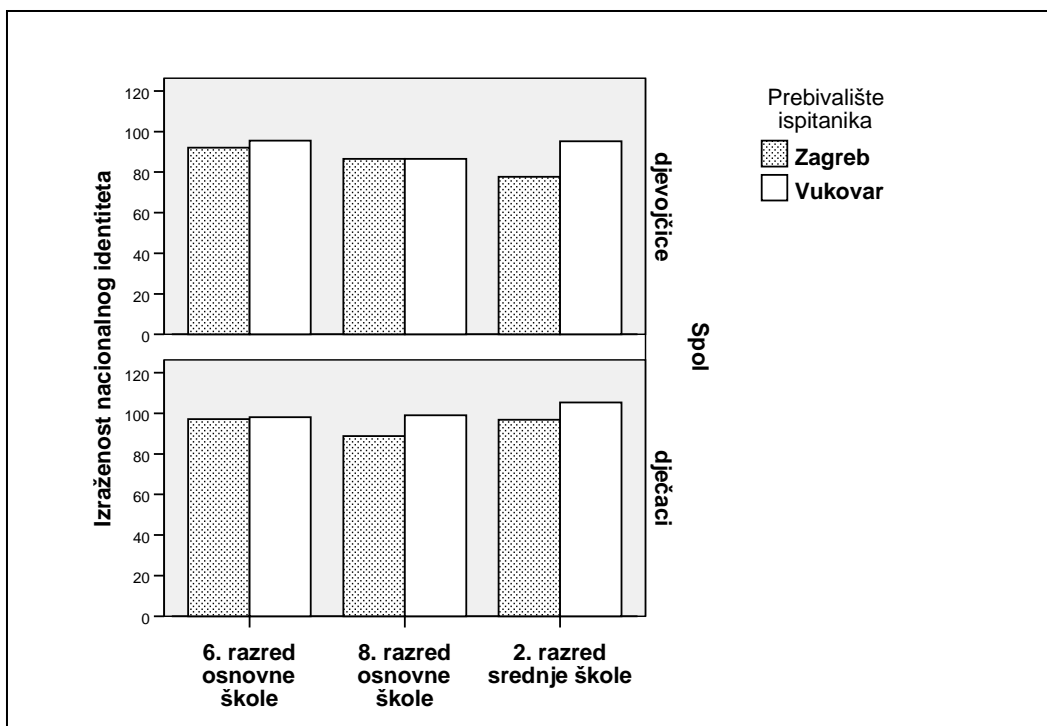
Glavni efekt spola ($F(1,488)=31.025$, $p<.05$) pokazuje da ispitanici muškog spola ($M=97.01$, $SD=18,169$) imaju izraženiji nacionalni identitet od ženskih ispitanika ($M=88.94$, $SD=16,369$), a značajna je i interakcija dobi i spola ispitanika ($F(2,488)=4.228$, $p<.05$; Slika 2). Kod muškog dijela uzorka nacionalni identitet u 6. razredu osnovne škole relativno visoko ($M=97.52$, $SD=13.231$) izražen, u 8. razredu slabi ($M=92.70$, $SD=19.110$), a u 2. razredu srednje škole izražen je najviše ($M=99.69$, $SD=20.164$). Kod ženskog dijela uzorka nacionalni je identitet najizraženiji u 6. razredu osnovne škole ($M=93.49$, $SD=11.319$), a kod obje skupine starijih ispitanica ($M=86.54$, $SD=17.179$; $M=86.96$, $SD=18.941$) drastično je slabije izražen.

Značajna je također i trostruka interakcija dobi, spola i mjesta prebivališta ispitanika ($F(2,488)=3.381$, $p<.05$; Slika 3). Kod dječaka u 6. razredu osnovne škole ($M_{Zg}=97.13$, $SD=15.68$; $M_{Vu}=98.10$, $SD=8.608$) i kod djevojčica u 6. ($M_{Zg}=92.00$, $SD=10.95$); $M_{Vu}=95.48$, $SD=11.660$) i 8. razredu osnovne škole ($M_{Zg}=86.50$, $SD=17.44$; $M_{Vu}=86.59$, $SD=17.103$) nacionalni je identitet podjednako izražen u oba grada. Veće razlike između zagrebačkih i vukovarskih učenika počinjemo bilježiti tek kod dječaka u 8. razredu osnovne škole ($M_{Zg}=88.73$, $SD=18.05$; $M_{Vu}=99.07$, $SD=19.358$) te u 2. razredu srednje škole i kod muških ($M_{Zg}=96.76$, $SD=20.36$; $M_{Vu}=105.37$, $SD=18.774$) i kod ženskih ispitanika ($M_{Zg}=77.68$, $SD=16.45$; $M_{Vu}=95.26$, $SD=17.234$). Pojavu da je nacionalni identitet

podjednako izražen kod najmlađih i najstarijih ispitanika, a da je najslabije izražen u 8. razredu osnovne škole bilježimo kod zagrebačkih dječaka i vukovarskih djevojčica. Kod vukovarskih dječaka njegova razina je u vrlo blagom porastu, a jedino kod zagrebačkih djevojčica bilježimo veći pad njegove razine.

Slika 2. Razine izraženosti nacionalnog identiteta kod dječaka i djevojčica tri ispitivana uzrasta

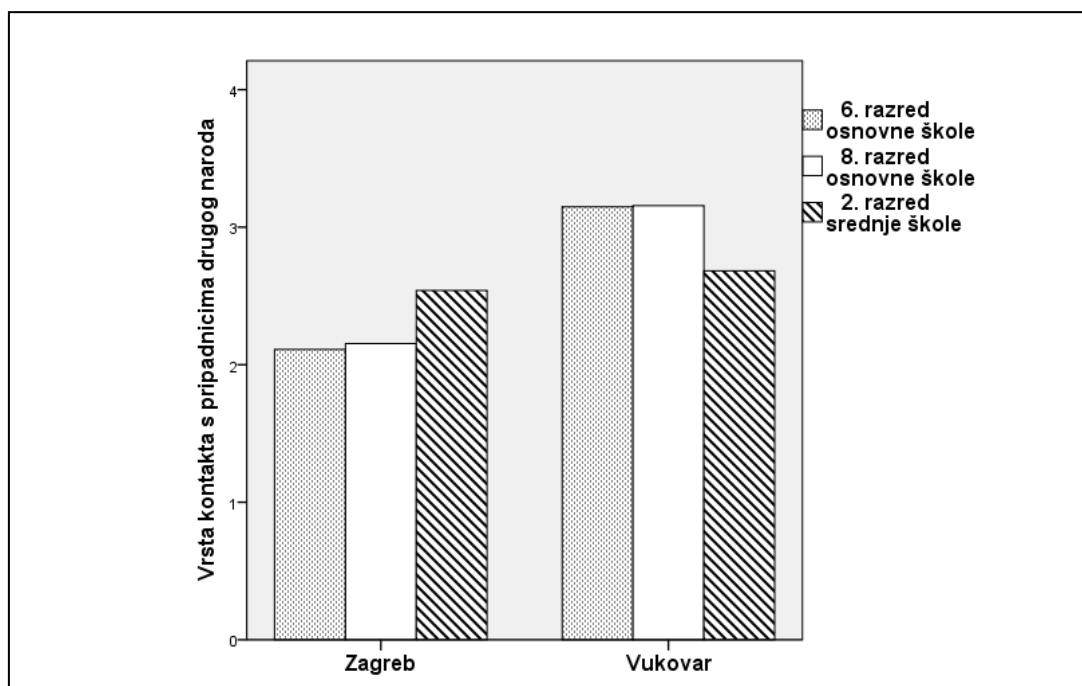

Slika 3. Usporedba stupnjeva izraženosti nacionalnog identiteta između zagrebačkih i vukovarskih ispitanika tri različita uzrasta oba spola

MJERE MEĐUETNIČKIH ODNOSA U ZAGREBU I VUKOVARU

Vrsta kontakta s pripadnicima drugog naroda

Da bismo utvrdili razlike u vrsti kontakta s pripadnicima srpskog naroda (nikakav kontakt, slučajan kontakt, poznanstva, prijateljstva) proveli smo 2 (veličina grada: Vukovar/Zagreb) x 3 (dob; 6. i 8. razred osnovne i 2. razred srednje škole) x 2 (spol; dječaci, djevojčice) analizu varijance (tablica 5; u prilogu). Zagrebački učenici s pripadnicima srpskog naroda imaju samo slučajne kontakte ($M=2.28$, $SD=1.090$) dok vukovarski učenici među pripadnicima srpskog naroda većinom imaju poznanike ($M=3.00$, $SD=1.067$). Glavni efekt mjesta prebivališta ispitanika pokazao se značajnim ($F(1,528)=56,034$, $p<.05$) čime je potvrđena postavljena hipoteza o višim stupnjevima kontakta kod vukovarskih u odnosu na zagrebačke učenike. Interakcija mjesta prebivališta i dobi ($F(2,528)=9.879$, $p<.05$; Slika 4) ukazuje na činjenicu da kod zagrebačkih učenika stupanj bliskosti međuetničkih kontakata raste s dobi dok je trend kretanja rezultata u Vukovaru obrnut: osnovnoškolci prijavljuju bliskije kontakte s pripadnicima srpskog naroda od srednjoškolaca.

Slika 4. Vrsta kontakta koji sa pripadnicima srpskog naroda održavaju učenici tri različita uzrasta u Zagrebu i Vukovaru

Vukovarski učenici s pripadnicima srpskog naroda održavaju značajno bliskije kontakte od zagrebačkih učenika u 6. razredu ($M_{zg}=2.11$, $SD=1.011$, $M_{vu}=3.15$, $SD=1.062$) i 8. razredu

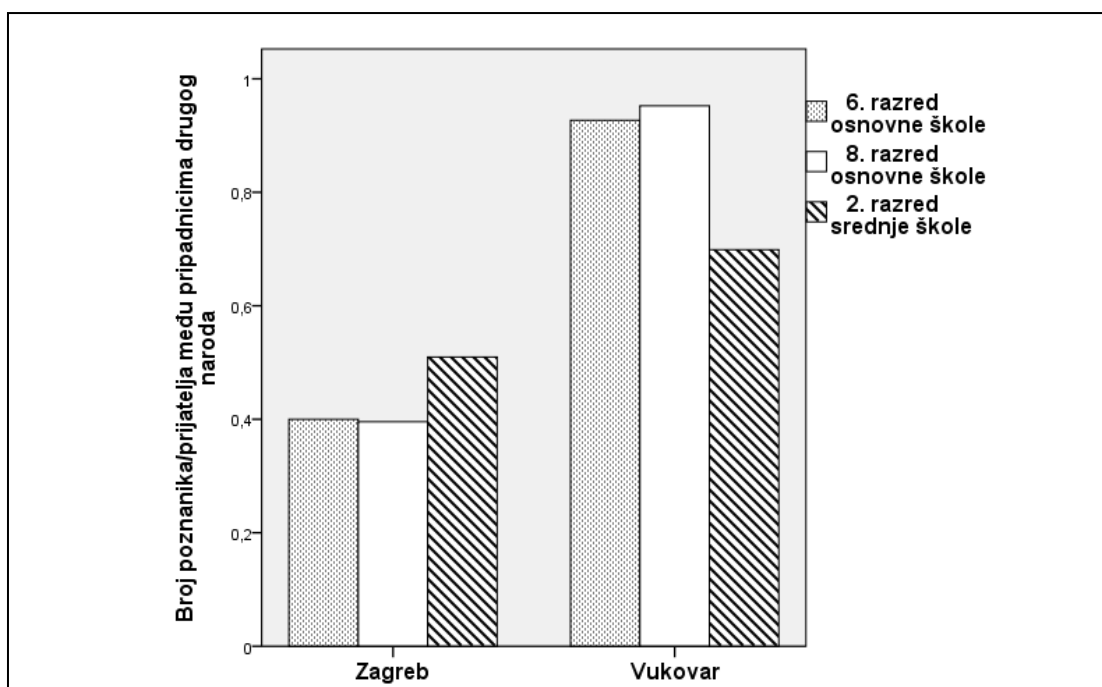
osnovne škole ($M_{zg}=2.15$, $SD=1.115$, $M_{vu}=3.16$, $SD=1.042$) no u 2. razredu srednje škole bliskost kontakta približno je jednaka kod učenika oba grada ($M_{zg}=2.54$, $SD=1.096$; $M_{vu}=2.68$, $SD=1.041$).

Značajnim se pokazao glavni efekt spola ($F(1,528)=8.026$, $p<.05$) kao i interakcija spola i prebivališta ispitanika ($F(1,528)=5.06$, $p<.05$) čime je opisana pojava da je razlika u prosječnom stupnju bliskosti kontakta između zagrebačkih učenika ($M=2.28$, $SD=1.097$) i učenica ($M=2.27$, $SD=1.085$) gotovo nezamjetna dok u Vukovaru učenice prijavljuju viši stupanj bliskosti kontakta ($M=3.23$, $SD=.916$) od učenika ($M=2.73$, $SD=1.165$).

Broj kontakata s pripadnicima drugog naroda

Da bismo utvrdili razlike u broju kontakata s pripadnicima srpskog naroda proveli smo 2 (veličina grada: Vukovar/Zagreb) x 3 (dob; 6. i 8. razred osnovne i 2. razred srednje škole) x 2 (spol; dječaci, djevojčice) analizu varijance na mjeri broja kontakata s pripadnicima drugog naroda (tablica 6; u prilogu). Dok zagrebački učenici prosječno nemaju niti jednog ($M=.44$, $SS=.570$), vukovarski učenici među pripadnicima srpskog naroda imaju do 10 poznanika odnosno prijatelja ($M=.86$, $SD=.746$), a glavni efekt mjesta pokazao se značajnim ($F(1,531)=52.663$, $p<.05$) čime je potvrđena postavljena hipoteza. Značajna interakcija dobi i prebivališta ispitanika ($F(2,531)=3.726$, $p<.05$; Slika 5) ukazuje na pojavu da je broj poznanika i prijatelja među pripadnicima drugog naroda u Zagrebu i Vukovaru podjednak kod učenika u 6. ($M_{zg}=0.40$, $SD=.515$, $M_{vu}=.93$, $SD=.733$) i 8. razredu osnovne škole ($M_{zg}=0.40$, $SD=.535$, $M_{vu}=.95$, $SD=.775$). U 2. razredu srednje škole bilježimo zrcalan trend: broj kontakata u zagrebačkom uzorku raste dok za vukovarski uzorak taj broj opada tako da je u srednjoj školi razlika u broju poznanika/prijatelja između dva grada ($M_{zg}=.51$, $SD=.641$, $M_{vu}=.70$, $SD=.711$) manja nego u osnovnoj školi.

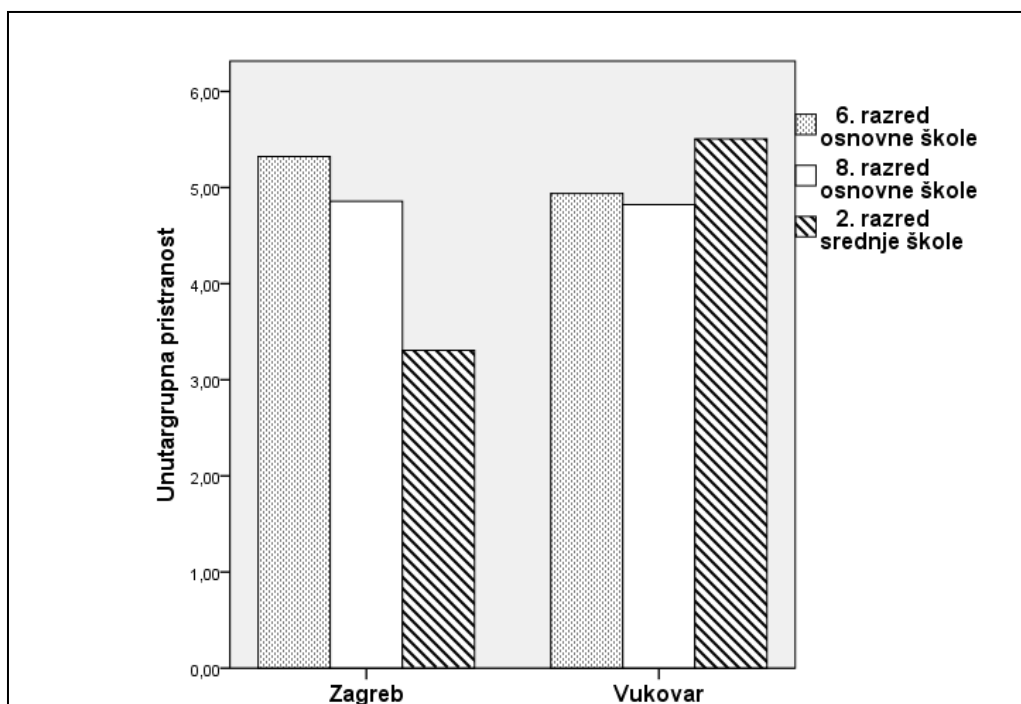
Glavni efekt spola pokazao se značajnim ($F(1,531)=16.143$, $p<.05$), a djevojčice prijavljuju veći broj poznanika i prijatelja među pripadnicima srpskog naroda ($M=.77$, $SD=.702$) od dječaka ($M=.51$, $SD=.658$). Značajnost interakcije spola i mjesta prebivališta ($F(1,531)=7.532$, $p<.05$) ukazuje na činjenicu da u Zagrebu učenice ($M=0.42$, $SD=0.588$) prijavljuju manji broj prijatelja od učenika ($M=0.47$, $SD=0.548$) dok su u Vukovaru spolne razlike obrnutog smjera: vukovarske djevojčice ($M=1.05$, $SD=0.716$) imaju značajno veći broj poznanika i prijatelja među pripadnicima srpskog naroda od vukovarskih dječaka ($M=0.65$, $SD=0.725$).

Slika 5. Broj poznanika/ prijatelja među pripadnicima srpske manjine kod učenika tri različita uzrasta iz Vukovara i Zagreba

Unutargrupna pristranost

Proveli smo 2 (veličina grada: Vukovar/Zagreb) x 3 (dob; 6. i 8. razred osnovne i 2. razred srednje škole) x 2 (spol; dječaci, djevojčice) analizu varijance kako bismo ispitali razlike u razinama unutargrupne pristranosti (tablica 7; u prilogu). Glavni efekt mjesta prebivališta pokazao se značajnim ($F(1,528)=7.330, p<.05$). Kako je hipotezom i predviđeno vukovarski učenici iskazuju višu razinu unutargrupne pristranosti ($M=5.09, SD=3.589$) od zagrebačkih učenika ($M=4.45, SD=3.344$) iako sama razlika nije velika. Značajan je i glavni efekt dobi ($F(2,528)=3.914, p<.05$), ali post hoc analizom nisu pronađene značajne razlike između dobnih skupina. Analiza interakcije dobi i mjesta prebivališta ($F(2,528)=8.966, p<.05$) otkriva da razina unutargrupne pristranost kod zagrebačkih učenika opada s dobi dok je kod vukovarskih učenika podjednaka u sve tri dobne skupine. U 6. ($M_{Zg}= 5.32, SD=3.52, M_{Vu}=4.94, SD=3.534$) i 8. razredu osnovne škole ($M_{Zg}=4.86, SD=3.07, M_{Vu}=4.82, SD=3.49$) učenici u Zagrebu i Vukovaru iskazuju podjednako visoku razinu unutargrupne pristranosti, a veću razliku bilježimo tek u 2. razredu srednje škole ($M_{Vu}=5.51, SD=3.74; M_{Zg}=3.30, SD=3.12$). Glavni efekt spola ($F=48.621, p<.05$) otkriva da muški ispitanici ($M=5.60, SD=3.435$) iskazuju značajno višu razinu unutargrupne pristranosti od ženskih ispitanika ($M=3.84, SD=3.280$).

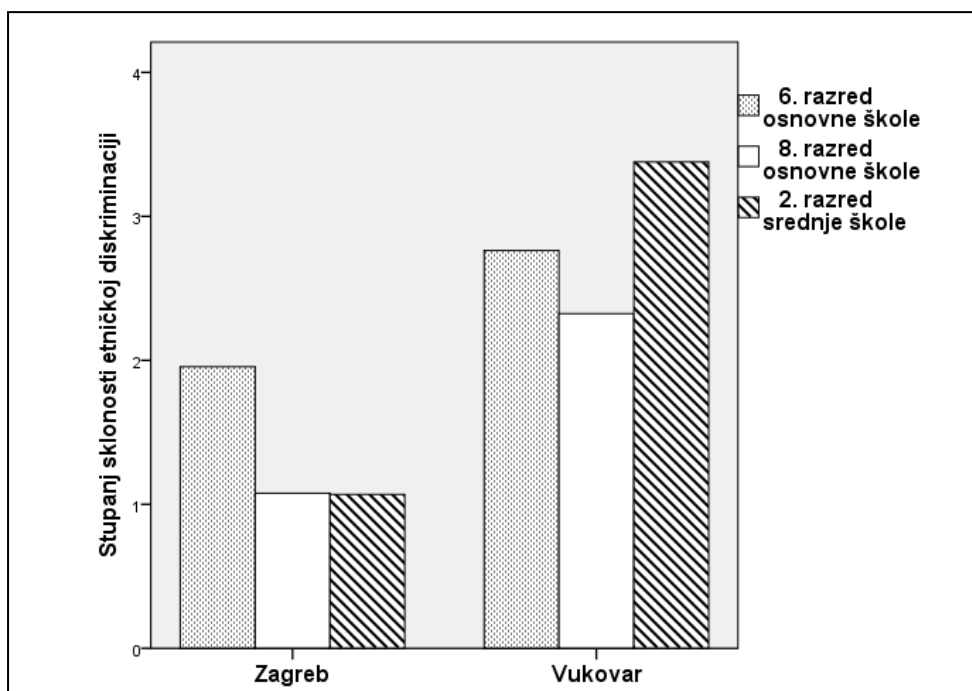

Slika 6. Razina unutargrupne pristranosti kod tri različita uzrasta učenika u Zagrebu i Vukovaru

Skлонost etničkoj diskriminaciji

Proveli smo 2 (veličina grada: Vukovar/Zagreb) x 3 (dob; 6. i 8. razred osnovne i 2. razred srednje škole) x 2 (spol; dječaci, djevojčice) analizu varijance kako bismo ispitali razlike u razinama sklonosti etničkoj diskriminaciji (tablica 8; u prilogu). Značajnost glavnog efekta mjesta prebivališta ($F(1,524)=65,393$, $p<.05$) potvrđuje postavljenu hipotezu o višoj razini sklonosti etničkoj diskriminaciji kod vukovarskih ($M=2.83$, $SD=2.677$) u odnosu na zagrebačke učenike ($M=1.35$, $SD=2.043$). Interakcija dobi i mjesta boravka ($F(2,524)=5,718$, $p<.05$; slika 7) pokazuje da je sklonost etničkoj diskriminaciji u Vukovaru najizraženija u 2. razredu srednje škole ($M=3.38$, $SD=2.870$), manje u 6. razredu ($M=2.76$, $SD=2.106$), a da je najslabije izražena u 8. razredu osnovne škole ($M=2.33$, $SD=2.898$) dok u Zagrebu diskriminacijske tendencije opadaju s dobi ($M_{6.r.}=1.96$, $SD=2.223$; $M_{8.r.}=1.08$, $SD=1.740$; $M_{2.r.}=1.07$, $SD=2.031$). Diskriminacijske su tendencije izraženije u Vukovaru nego u Zagrebu u sve tri dobne skupine ispitanika.

Značajnost glavnog efekta spola ($F(1,524)=41,151$, $p<.05$) ukazuje na izraženiju sklonost etničkoj diskriminaciji kod dječaka ($M=2.54$, $SD=2.654$) nego kod djevojčica ($M=1.49$, $SD=2.124$), a interakcija spola i prebivališta ispitanika ($F(1,524)=11,364$, $p<.05$) ukazuje na pojavu da spolne razlike više dolaze do izražaja na vukovarskom ($Mm=3.89$, $SD=2.746$; $Mž=1.91$, $SD=2.250$) nego na zagrebačkom uzorku ispitanika ($Mm=1.58$, $SD=2.127$; $Mž=1.06$, $SD=1.897$).

Slika 7. Stupanj sklonosti etničkoj diskriminaciji kod učenika tri različita uzrasta u Zagrebu i Vukovaru

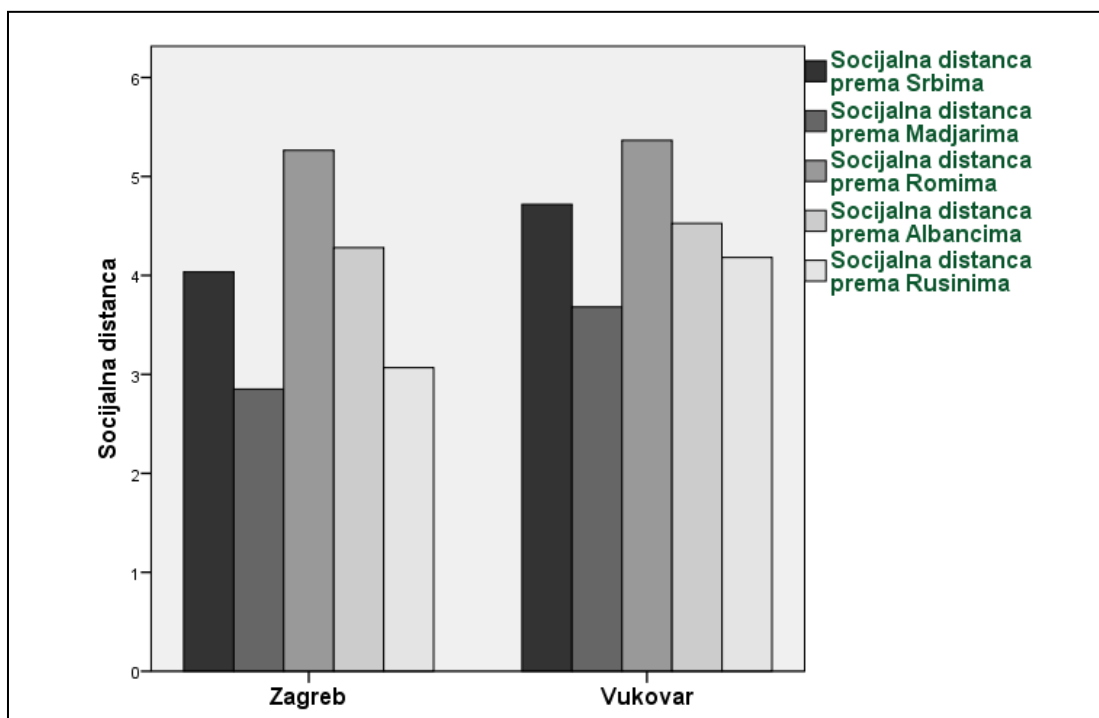
Socijalna distanca kao mjera međunacionalne tolerancije

Vrijednost prosječne socijalne distance za zagrebački uzorak iznosi $M=3.89$ ($SD=2.167$) što ukazuje na spremnost zagrebačkih učenika na relativno bliske odnose s pripadnicima drugih naroda koji žive u Hrvatskoj. Ti odnosi podrazumijevaju prijateljsku bliskost i druženje izvan vlastitog doma, ali ne i rodbinske ili ljubavne veze. Vukovarski učenici u prosjeku su s pripadnicima drugih naroda spremni ostvariti susjedske odnose, ali ne i više od toga ($M=4.49$, $SD=1.941$).

Zagrebački učenici najvišu socijalnu distancu iskazuju prema Romima ($M=5.26$, $SD=2.626$), potom Albancima (4.27 , $SD=2.736$), Srbima ($M=4.04$, $SD=2.660$), Rusinima ($M=3.06$, $SD=1.498$), a najnižu prema Mađarima (2.85 , $SD=2.374$). I vukovarski učenici najvišu distancu iskazuju prema Romima ($M=5.37$, $SD=2.230$) dok se socijalna distanca prema Srbima kod njih nalazi na 2. ($M=4.72$, $SD=2.399$), a distanca prema Albancima ($M=4.52$, $SD=2.426$) na 3. mjestu (Slika 8). Najnižu distancu, kao i zagrebački učenici, iskazuju prema Rusinima ($M=4.19$, $SD=2.517$) i Mađarima ($M=3.68$, $SD=2.432$) (Slika 8).

Socijalna distanca prema Srbima, Rusinima i Mađarima značajno je izraženija kod vukovarskih nego kod zagrebačkih učenika (Tablica 2; masno otisnute vrijednosti). Doživljaj visoke socijalne distance prema Romima i Albancima nije neočekivan obzirom da te dvije etničke skupine imaju nizak socijalni status u hrvatskom društvu, a skupine niskog društvenog

statusa najčešće su mete neprijateljskih stavova i predrasuda. Čorkalo i Kamenov (2003) su u ispitivanju socijalne distance kod zagrebačkih učenika utvrdile jednak redosljed pojedinačnih distanci.

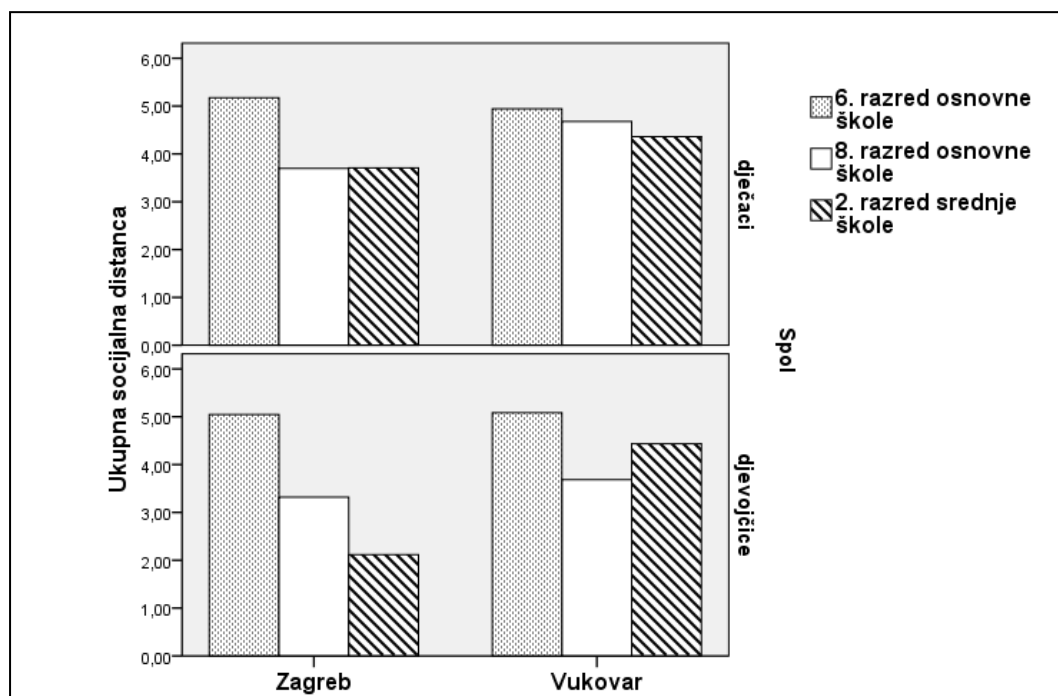
Slika 8: Prosječne socijalne distance prema pripadnicima značajnih manjina koje žive u Hrvatskoj kod zagrebačkih i vukovarskih ispitanika.

Tablica 2: Usporedba ukupne socijalne distance i socijalnih distanci prema pojedinim manjinama između učenika Zagreba i Vukovara

	ZAGREB		VUKOVAR		T-TEST		
	M	SD	M	SD	t	df	p
Ukupna socijalna distanca	3.89	2.167	4.49,	1.941	-3,319	516	.001
Romi	5.26	2.626	5.37	2.230	-,479	517	.632
Albanci	4.27	2.736	4.52	2.426	-1,075	519	.283
Srbi	4.04	2.660	4.72	2.399	-3,057	521	.002
Rusini	3.06	1.498	4.19	2.517	-5.116	504	.000
Mađari	2.85	2.374	3.68	2.432	-3,856	504	.000

Da bi usporedili razlike u razinama socijalne distance proveli smo 2 (veličina grada: Vukovar/Zagreb) x 3 (dob; 6. i 8. razred osnovne i 2. razred srednje škole) x 2 (spol; dječaci, djevojčice) analizu varijance (tablica 9; u prilogu). Glavni efekt mjesta prebivališta pokazao se značajnim ($F(1,518)=16,132, p<.05$) čime je potvrđena postavljena hipoteza. Glavni efekti

spola ($F(1,518)=7.870$, $p<.05$), i dobi ($F(2,518)=26.362$, $p<.05$) pokazali su se značajnima: muški ispitanici ($M=4.35$, $SD=2.04$) općenito iskazuju višu ukupnu distancu od ženskih ($M=3.99$, $SD=2.098$), a učenici 6. razreda osnovne škole ($M=5.07$, $SD=1.814$) iskazuju znatno višu distancu od učenika 8. razreda osnovne ($M=3.79$; $SD=2.021$) i 2. razreda srednje škole. ($M=3.71$; $SD=2.904$).

Slika 9. Ukupna socijalna distanca kod zagrebačkih i vukovarskih djevojčica i dječaka tri različita uzrasta

Značajna interakcija mjesta prebivališta i dobi ($F(2,518)=7.077$, $p<.05$) opisuje pojavu da je ukupna socijalna distanca približno jednaka kod zagrebačkih i kod vukovarskih učenika u 6. razredu ($M_{zg}=5.11$, $SD=1.801$, $M_{vu}=5.02$, $SD=1.839$) i u 8. razredu osnovne škole ($M_{zg}=3.51$, $SD=2.027$; $M_{vu}=4.10$, $SD=1.980$), ali da je u 2. razredu srednje škole ipak viša kod vukovarskih ($M_{vu}=4.40$, $SD=1.816$) nego kod zagrebačkih ($M_{zg}=3.17$, $SD=2.147$) učenika. Tumačenje ukupnog nalaza komplicira se kad uzmemo u obzir značajnost interakcije sve tri nezavisne varijable ($F(2,518)=3.788$, $p<.05$; Slika 9) koja otkriva da je kod vukovarskih dječaka ukupna distanca podjednaka kod sva tri uzrasta ($M(6.r.)=4.94$, $SD=1.845$; $M(8.r.)=4.68$, $SD=1.854$; $M(2.r.)=4.36$, $SD=1.802$) dok kod zagrebačkih djevojčica ($M(6.r.)=5.05$, $SD=1.886$; $M(8.r.)=3.32$, $SD=2.062$; $M(2.r.)=2.118$, $SD=1.318$) razina tolerancije raste s dobi. Kod vukovarskih djevojčica razina tolerancije najviša je u 8. razredu osnovne škole ($M=3.68$, $SD=1.981$), a nešto niža u 6. razredu osnovne ($M=5.08$,

SD=1.856) i 2. razredu srednje škole (M=4.44, SD=1.853) dok je kod zagrebačkih dječaka podjednako je visoka u 8. razredu osnovne (M=3.69, SD=1.195) i u 2. razredu srednje škole (M=3.70, SD=2.295).

POVEZANOST NACIONALNOG IDENTITETA I RAZLIČITIH MJERA ODNOSA PREMA DRUGOJ GRUPI

Proveli smo korelacijsku analizu kako bismo ispitali povezanost između sljedećih varijabli: izraženosti nacionalnog identiteta, unutargrupne pristranosti, osobnog kontakta sa pripadnicima srpskog naroda, broja značajnih kontakata među pripadnicima srpskog naroda, sklonosti etničkoj diskriminaciji i ukupne socijalne distance.

Tablica 3: Pearsonovi koeficijenti korelacija između nacionalnog identiteta i svih ispitivanih mjera međuetničkih odnosa

	Izraženost nacionalnog identiteta	Stupanj bliskosti kontakta	Broj značajnih kontakata	Unutargrupna pristranost	Sklonost diskriminaciji	Socijalna distanca
Izraženost nacionalnog identiteta	1	-.211**	-.162**	.512**	.500**	.388**
Stupanj bliskosti kontakta		1	.717**	-.378**	-.309**	-.236**
Broj značajnih kontakata			1	-.337**	-.247**	-.138**
Unutargrupna pristranost				1	.581**	.449**
Sklonost diskriminaciji					1	.497**
Socijalna distanca						1

** p<.01

Analiza je potkrijepila postavljena očekivanja (Tablica 3). Pronašli smo slabu negativnu povezanost između izraženosti nacionalnog identiteta i stupnja bliskosti međugrupnog kontakta ($r(484)=-.211$, $p<.01$) kao i broja tih kontakata ($r(487)=-.162$, $p<.01$). Umjereno pozitivna povezanost pronađena je između izraženosti nacionalnog identiteta i razine unutargrupne pristranosti ($r(484)=.512$ $p<.01$), stupnja sklonosti etničkoj diskriminaciji

($r(483)=.500, p<.01$) i ukupne socijalne distance ($r(478)=.388, p<.01$). Unutargrupna pristranosti umjereno je pozitivno povezana sa stupnjem sklonosti etničkoj diskriminaciji ($r(520)=.581, p<.01$) i sa razinom socijalne distance ($r(515)=.449, p<.01$). Umjereno je negativno povezana sa vrstom međuetničkih kontakata ($r(525)=-.378, p<.01$) i sa brojem tih kontakata ($r(527)=-.337, p<.01$).

OPĆA RASPRAVA

Nacionalni identitet značajno je snažnije izražen kod vukovarskih nego kod zagrebačkih učenika iako je umjereno visoko izražen kod obje skupine ispitanika. Vukovarski učenici poznaju pripadnike srpskog naroda, imaju do 10 poznanika među njima, ali se s njima ne druže dok zagrebački učenici s njima imaju isključivo slučajne kontakte. Obje grupe učenika iskazuju relativno visok stupanj pristranosti prema vlastitoj, u odnosu na srpsku etničku grupu, s tim da vukovarski učenici ipak iskazuju značajno viši stupanj pristranosti nego zagrebački, iako potonji s pripadnicima srpske manjine značajno manje kontaktiraju. Vukovarski učenici također su značajno više skloni etničkoj diskriminaciji pripadnika srpske manjine nego zagrebački učenici u odnosu na koje iskazuju i veću socijalnu distancu prema pripadnicima srpskog naroda i niži stupanj međunacionalne tolerancije. Potvrđena su sva postavljena očekivanja o prirodi povezanosti između ispitivanih varijabli no valja naglasiti da niti jedan par ispitivanih varijabli međusobno visoko ne korelira, a neke utvrđeno značajne korelacije preslabe su da bi bile relevantne u daljnjem razmatranju. Iako su i nacionalni identitet i obje objektivne mjere kontakta s pripadnicima drugog naroda povezane s razinom unutargupne pristranosti, korelacija nacionalnog identiteta s untagrupnom pristranošću viša je od korelacije objektivnih mjera kontakta i nacionalnog identiteta čime možemo objasniti nalaz da su odnosi zagrebačkih učenika s pripadnicima srpskog naroda, iako malobrojniji i površniji, tolerantniji i otvoreniji nego kod vukovarskih učenika obzirom da potonji imaju snažniji nacionalni identitet.

Dok zagrebački osnovnoškolci s pripadnicima srpskog naroda nemaju gotovo nikakve kontakte, vukovarski osnovnoškolci među njima imaju poznanike, iako su istovremeno značajno skloniji etničkoj diskriminaciji. U 2. razredu srednje škole učenici dva grada se izjednačavaju u stupnju kontakta s pripadnicima srpskog naroda obzirom da zagrebački učenici prijavljuju viši, a vukovarski učenici niži stupanj kontakta u odnosu na vrijednosti koje prijavljuju u osnovnoj školi. Razina unutargupne pristranosti kod zagrebačkih učenika puno je viša u 6. i 8. razredu osnovne škole nego u 2. razredu srednje škole dok je u Vukovaru

ta razina podjednaka u sve tri dobne skupine. Međunacionalna tolerancija kod zagrebačkih učenika niža je u 6. razredu nego u 8. razredu osnovne i u 2. razredu srednje škole dok je kod vukovarskih učenika tolerancija viša u 8. nego u 6. razredu osnovne i 2. razredu srednje škole, ali valja napomenuti kako se kod rezultata na ovoj mjeri ne radi o velikim razlikama. Zagrebački osnovnoškolci iskazuju podjednako visoku razinu unutargupne pristranosti i podjednako nisku međunacionalnu toleranciju kao i vukovarski osnovnoškolci no vukovarski srednjoškolci osim što su i dalje značajno više skloni etničkoj diskriminaciji od zagrebačkih, počinju iskazivati i znatno višu unutargupnu pristranost te nižu međunacionalnu toleranciju. Obzirom da promjene u aspektima međuetničkih kontakata, zabilježene kod zagrebačkih učenika, ne možemo pripisati porastu udjela srpskog stanovništva u ovoj dobnoj skupini, zaključujemo da učenici u Zagrebu, što su stariji, postaju otvoreniji prema drugim nacionalnim skupinama te se kod njih smanjuje i razina predrasuda što je u skladu s postavkama Aboudičine socio-kognitivne teorije (1988). Ajduković i Čorkalo Biruški (2008) također govore o jasno utvrđenom razvojnom trendu da starija djeca imaju više prijatelja među pripadnicima drugih etničkih skupina. Moguće je također da mlađi učenici u Zagrebu prijavljuju manji broj kontakata i manji stupanj bliskosti s pripadnicima srpskog naroda jer u toj dobi još nisu u stanju odrediti tuđu nacionalnu pripadnost odnosno nisu svjesni nacionalne pripadnosti svojih poznanika, prijatelja i suučenika. Vukovarski osnovnoškolci imaju značajno bliskije kontakte s pripadnicima srpskog naroda od zagrebačkih učenika iako istovremeno iskazuju podjednaku razinu unutargupne pristranosti i međunacionalne tolerancije te višu sklonost etničkoj diskriminaciji od zagrebačkih učenika. Možemo reći da iskazuju stavove kao da s pripadnicima srpskog naroda uopće nemaju kontakata. Ovaj paradoksalni nalaz možemo objasniti u okviru Forbesovog tumačenja hipoteze kontakata (2003; prema Momčilović, 2006) prema kojem različite podatke dobivamo ovisno o tome ispitujuemo li stavove prema konkretnim pojedincima ili prema grupama u cjelini. Forbes tvrdi da na individualnom nivou između mjera kontakata i predrasuda gotovo uvijek pronalazimo negativnu korelaciju, dok je na grupnom nivou ta korelacija često pozitivna, kao što je slučaj i s našim rezultatima. Veliki problem s hipotezom kontakata je pojava da kad pripadnici jedne grupe pripadnike druge grupe doživljavaju pozitivno, mogu smatrati da su ti pojedinci iznimke zbog čega neće doći do boljeg prihvaćanja cijele grupe, nego eventualno tih pojedinaca.

Nacionalni identitet podjednako je izražen kod obje osnovnoškolske skupine vukovarskih učenika dok je kod zagrebačkih osnovnoškolaca izraženiji u 6. nego u 8. razredu iako se razine izraženosti nacionalnog identiteta općenito ne razlikuju između vukovarskih i

zagrebačkih osnovnoškolaca. Značajne razlike pronalazimo tek kod učenika 2. razreda srednje škole: kod zagrebačkih srednjoškolaca nacionalni identitet jednako je izražen kao i u 8. razredu dok vukovarske srednjoškolce karakterizira viša razina nacionalnog identiteta nego u osnovnoj školi. Paralelno uočavamo smanjivanje stupnja kontakta s pripadnicima srpskog naroda. Prema modelu Phinneyeve (1990) nakon prve faze difuznog i neistraženog nacionalnog identiteta slijedi prelazak iz osnovne u srednju školu (15 godina) što autorica smatra ključnim periodom za formiranje nacionalnog identiteta obzirom da adolescenti u ovoj fazi svoje međuetničke stavove preispituju putem kontakta sa članovima drugih etničkih skupina. Ukoliko se međuetnički kontakt obeshrabruje, otežava se razvoj sigurnog nacionalnog identiteta koji rezultira manje izraženom grupnom pristranošću i većom međunacionalnom tolerancijom i prihvaćanjem. Aktualno društveno uređenje u Vukovaru onemogućuje kontakt između srpske i hrvatske etničke skupine, čime se pospješuje usvajanje isključivog oblika nacionalne vezanosti i sabotiraju uvjeti za normalizaciju odnosa. Stupanj spomenutog kontakta ovisi i o ustroju socijalne okoline pojedinca, a kako bi se taj kontakt ostvarivao u smjeru većeg prihvaćanja drugih naroda i doživljaja etničke ravnopravnosti važno je da teče neometano i da ga socijalni ustroj zajednice podržava. Ovaj ustroj u prvom redu podrazumijeva realni udio različitih naroda u ukupnom stanovništvu neke zajednice što zauzvrat određuje i maksimalnu moguću količinu međugrupne interakcije, odnose moći i statusa grupa, ali i uvriježene socijalne norme koje reguliraju te međugrupne odnose putem formalnih ili neformalnih pravila koja diktiraju tipične i prihvatljive obrasce međugrupnog ophođenja. Prema Allportu (1954) kontakt ima značajan utjecaj na percepciju međugrupnih sličnosti i potencijala za ostvarenje prijateljstva. Pojedinci se kroz sudjelovanje u zajedničkoj aktivnosti bolje osobno upoznaju te se smanjuju grupne predrasude i neprijateljstvo. Pripadnici grupa shvaćaju da među njima postoje sličnosti, te vremenom shvaćaju da su njihova negativna uvjerenja previše generalizirana, a dolazi i do smanjivanja početne anksioznosti. Uz to, mijenjaju se i socijalne norme grupe, te može postati neprikladno izražavati negativne stavove prema pripadnicima druge grupe (Stangor, 2004; prema Momčilović, 2006). Hipoteza kontakta ne može se ipak u potpunosti generalizirati jer kontakt između grupa, sam po sebi, bez određene suradnje u ostvarivanju zajedničkih ciljeva, neće smanjiti već može čak i pogoršati predrasude. Ovo pitanje posebno je osjetljivo, a ishod eventualnog iniciranja kontakta posebno neizvjesan pri ponovnoj uspostavi odnosa između dviju grupa nakon međugrupnog konflikta (Gallagher, 2005; prema Čorkalo i Ajduković, 2008c).

Učenici 6. razreda osnovne škole iskazuju viši nacionalni identitet u odnosu na starije ispitanike, ali istovremeno imaju manji kognitivni kapacitet za apstraktno rezoniranje o česticama koje takvo rezoniranje zahtijevaju. Postoji također mogućnost da učenici 6. razreda u ovoj dobi nacionalni identitet poistovjećuju s nacionalnom pripadnošću kao objektivnom činjenicom zbog čega kod njih mjerimo povišene vrijednosti. Ovo se posebno odnosi na čestice koje u prvom redu sastavljaju kozmopolitsku komponentu nacionalnog identiteta, a upitno je, također, koliko povijesti vlastitog naroda u 6. razredu doista poznaju te sa koliko znanja o povijesnim sukobima raspolažu kao što je i upitno očekivanje da imaju dovoljno informacija na temelju kojih bi ispravno mogli odrediti tko i zašto za njihov narod može predstavljati prijetnju. Na smanjenu diskriminativnost skale pri njoj primjeni na učenicima 6. razreda osnovne škole ukazuje i nalaz kako je nacionalni identitet kod učenika ove dobi podjednako izražen u Zagrebu i Vukovaru iako se radi o dvije sredine gdje je etnički identitet različito salijentan u skladu s čime smo očekivali izmjeriti određene razlike. Učenici 8. razreda pri kraju su osnovnoškolskog obrazovanja i pri kraju prve faze školovanja pa je moguće da imaju predodžbu da u ovoj dobi moraju iskazati određenu zrelost u razmišljanjima i stavovima i da u većoj mjeri nego kad su mlađi gaje ideale kako je tolerantniji i pravedniji svijet moguć pa stoga iskazuju stavove koji odražavaju takva uvjerenja. Moguće je također da su učenici 8. razreda u većoj mjeri od mlađih učenika svjesni negativne konotacije koju iskazivanje diskriminacijskih sklonosti nosi pa ih u skladu s tom spoznajom korigiraju.

Utvrđeno je da je nacionalni identitet izraženiji kod muških nego kod ženskih ispitanika što je višestruko potvrđeno nalazima prijašnjih istraživanja (Čorkalo i Kamenov, 1998; Jelić, 2003; Tofant, 2004; Križanec, 2008). Ovaj nalaz mogao bi se dovesti u vezu sa izraženijom autoritarnošću koja se češće pripisuje muškarcima nego ženama, a komponente autoritarnosti i nacionalnog identiteta se prema Čorkalo i Kamenov (1998) djelomično preklapaju. Moguće je također da naši ispitanici, preuzimaju stavove svojih muških uzora koji su u većoj mjeri od žena sudjelovali u ratnim sukobima. Smatramo da smo potvrdili očekivanja prema kojima je nacionalni identitet salijentniji u okolini koja ima prošlost međugrupnog konflikta, a u istom se kontekstu mogu objasniti diferencijalni spolni nalazi obzirom da faktori rizika doživljeni u ranom djetinjstvu imaju snažnije reperkusije za dječake nego za djevojčice (Garbarino i Kostelny, 1996; prema Ajduković i Čorkalo Biruški, 2008). Spol ispitanika pokazao se značajnim faktorom i kod svih ispitivanih aspekata međuetničkih odnosa. Djevojčice imaju značajno bliskije kontakte i veći broj poznanika i prijatelja među pripadnicima srpskog naroda od dječaka. Također, iskazuju nižu razinu unutargrupne pristranosti, manje izraženu sklonost etničkoj diskriminaciji i višu razinu međunacionalne

tolerancije od učenika. Utvrđene razlike mogu se pripisati različitim socijalizacijskim obrascima za dječake i djevojčice. Dječaci su u fazi adolescencije u većoj mjeri upućeni na vlastitu grupu i prema njoj su izrazitije orijentirani dok su djevojčice više usmjerene na održavanje i razvijanje vlastitih interpersonalnih odnosa (Ajduković i Čorkalo Biruški, 2008) što podrazumijeva i odnose sa pripadnicima drugih naroda. Kuterovac, Dyregrov i Stuvland (1994; prema Ajduković i Čorkalo Biruški, 2008) govore o snažnijoj razini ratne traumatizacije kod dječaka nego kod djevojčica što također može predstavljati temelj izmjerenih razlika u kvaliteti i količini međuetničkih odnosa.

Iako smo upotrijebili korelacijski nacrt i ne možemo govoriti o uzročno posljedičnim vezama rezultati studije ukazuju na potencijalno štetan utjecaj socijalne podjele na dječje međuetničke stavove i odnose. Obzirom da su djeca od najranije dobi razdvojena, a rođeni su nakon pada Vukovara i nemaju iskustvo harmoničnog suživota sadašnje društveno uređenje njima predstavlja standard. U Vukovaru je izražena socijalna norma ne prelaziti etničku granicu tako da javno izjašnjavanje o eventualnim kontaktima s *drugom stranom* hrvatskom stanovništvu predstavlja nelagodu (Ajduković i Čorkalo Biruški, 2007, 2008). Dječje javno izjašnjavanje o vlastitim međuetničkim stavovima predstavlja proces samoprezentacije, a stupanj iskrenosti ovisi o normativnom kontekstu koji određuje stupanj prihvatljivosti bilo kojeg oblika diskriminacije. Kada je socijalnom normom određeno da su pristranost i predrasude prihvatljive, i da se diskriminacija tolerira djeca neće susprezati iskazivanje negativnih stavova prema drugim etničkim skupinama. Stavovi vukovarskih ispitanika reflektiraju socijalnu realnost etničkih podjela na mnogostrukim nivoima. Oni koji normu ne internaliziraju biti će skloni svoje javne stavove korigirati u smjeru većeg slaganja s normom. Rutland (2005) tvrdi da u uvjetima u kojima se diskriminacija normativno podržava, a kontekst uključuje salijentno međugrupno rivalstvo, mlađi adolescenti pokazuju sklonost iskazivanju visokih razina unutargrupne pristranosti. Spoznaja da socijalne norme i okupiranost pitanjem samo prezentacije utječu na međugrupne stavove ima pozitivne implikacije za smanjivnje dječjih predrasuda. Umjesto da se napori usmjere na direktno mijenjanje dječjih stavova možemo odabrati pristup promjene normativne klime dječje socijalne okoline što značajno mijenja njihove stavove. Kada se djeca identificiraju sa poželjnom grupom u njihovoj okolini koja osuđuje predrasude mnogo su im veće šanse da će nadvladati pritisak za internalizacijom dominantne socijalne norme.

METODOLOŠKA OGRANIČENJA

Podaci u Vukovaru prikupljeni su 2007. godine, a podaci u Zagrebu prikupljeni su 2009. godine tako da smo prilikom uspoređivanja vukovarskih i zagrebačkih ispitanika, smještenih u istu dobnu kategoriju ovisno o razredu koji pohađaju, objektivno uspoređivali ispitanike koji su rođeni s dvije godine razmaka. Iako su za potrebe ispitivanja obje skupine izmjerene u približno istom momentu psiho-fizičkog razvoja pitanje je kako su se povijesni i ostali događaji od šireg društvenog značaja mogli reflektirati na ispitivane mjere obzirom da su ti faktori svoj eventualni utjecaj u tom slučaju manifestirali u različitim točkama razvoja ispitanika ovih dviju grupa.

Nismo uspjeli prikupiti podatke za učenice u zagrebačkoj srednjoj školi tehničkog usmjerenja, a ovaj bi uvid bio koristan obzirom da se pokazalo da se skupine muških ispitanika gimnazijskog i tehničkog usmjerenja u Zagrebu razlikuju u izraženosti nacionalnog identiteta i u aspektima međuetničkih odnosa. Navedene razlike nisu razmatrane u okviru rada obzirom da njihovo razmatranje nije definirano kao istraživački problem, ali njihovo postojanje upućuje na važnost uključivanja dodatnih komponenti u buduće nacрте istraživanja nacionalnog identiteta i međuetničkih odnosa.

Iskazivanje diskriminacijskih tendencija od strane zagrebačkih učenika nema istu težinu kao i kada vukovarski učenici prijavljuju istu vrstu tendencija obzirom da zagrebački učenici sa pripadnicima srpskog naroda imaju samo slučajne kontakte dok vukovarski učenici među njima imaju poznanike i općenito imaju veću mogućnost s njima kontaktirati. Zbog nesrazmjera realnih mogućnosti za ostvarenje međuetničkog kontakta između Vukovara i Zagreba nije u potpunosti opravdano uspoređivati rezultate ovih dviju skupina.

Skala socijalne distance nije u potpunosti prilagođena kognitivnom kapacitetu mlađih ispitanika obzirom da oni nisu u stanju s jednakom uspješnošću kao stariji ispitanici apstraktno rezonirati o hipotetskim odnosima. Mlađi, ali i poneki stariji ispitanici često su davali nekonzistente procjene i primjerice odgovarali kako ne bi htjeli da pripadnici određenog naroda žive u istoj državi kao i oni, ali da bi te iste pripadnike bili spremni prihvatiti kao susjede, suučenike ili rođake. Ovakva vrsta odgovora logički je kontradiktorna i najvjerojatnije djelomično reflektira procjene realiteta, a ne u potpunosti hipotetske procjene. Osim toga, visoka distanca može značiti da je grupa ispitaniku nepoznata i tuđa, a ne nužno i neprihvatljiva. Mjeru socijalne distance možda bi u budućim istraživanjima trebalo drugačije primjenjivati i bodovati. Prilikom primjene ispitanike bi trebalo detaljno instruirati o načinu

ispunjavanja, a vrijednost distance prema određenom narodu ne bi trebalo određivati na temelju ukupnog broja *da* i *ne* odgovora nego na temelju onog odgovora koji je s obzirom na logičnu konzistentnost skale posljednji ispravan.

ZAKLJUČAK

Osnovni cilj istraživanja bio je usporediti značajke nacionalnog identiteta i kvalitetu međuetničkih odnosa kod učenika u Zagrebu i Vukovaru te otkriti je li stupanj izraženosti nacionalnog identiteta povezan sa ispitivanim aspektima međuetničkih odnosa.

Rezultati prikupljeni na zagrebačkom i vukovarskom uzorku pokazali su da je nacionalni identitet izraženiji kod vukovarskih nego kod zagrebačkih učenika zbog veće salijentnosti etničkog identiteta u Vukovaru nego u Zagrebu, ali i da je on kod obje skupine ispitanika relativno visoko izražen. Osim toga utvrđeno je da zagrebački učenici održavaju značajno manje bliske kontakte sa pripadnicima srpske manjine od vukovarskih učenika, ali i da prema njima imaju značajno pozitivniji stav od učenika iz Vukovara. Zagrebački učenici iskazuju viši stupanj međunacionalne tolerancije i niži stupanj socijalne distance prema srpskom narodu nego vukovarski učenici. Zagrebački učenici u prosjeku su spremni na relativno bliske odnose s pripadnicima drugih naroda koji žive u Hrvatskoj. Ti odnosi podrazumijevaju prijateljsku bliskost i druženje izvan vlastitog doma, ali ne i rodbinske ili ljubavne veze. Vukovarski učenici su s pripadnicima drugih naroda spremni ostvariti susjedske odnose. Najvišu socijalnu distancu zagrebački učenici iskazuju prema Romima, potom prema Albancima i tek onda prema Srbima dok se kod vukovarskih učenika distanca prema Srbima nalazi na drugom mjestu iza distance prema Romima. Socijalna distanca prema Srbima, Rusinima i Mađarima značajno je izraženija kod vukovarskih nego kod zagrebačkih učenika. Sklonost etničkoj diskriminaciji manje je izražena kod zagrebačkih nego kod vukovarskih učenika zbog različitog ratnog iskustva kao i zbog različite organizacije suživota dvaju naroda na zagrebačkom u odnosu na vukovarsko područje. Nacionalni identitet umjereno pozitivno je povezan sa razinom unutargrupne pristranosti, sa razinom sklonosti prema etničkoj diskriminaciji te sa prosječnom socijalnom distancom. Razina unutargrupne pristranosti umjereno je pozitivno povezana sa razinom sklonosti etničkoj diskriminaciji i prosječnom socijalnom distancom, a umjereno negativno sa vrstom i brojem međuetničkih kontakata.

LITERATURA

- Aboud, F. & Doyle, A. (1996). Parental and peer influences on children's racial attitudes. *International Journal of Intercultural Relations*, 20, 371-383.
- Ajduković, D. & Čorkalo Biruški, D. (2008). Caught between the ethnic sides: Children growing up in a divided post-war community. *International Journal of Behavioral Development*, 32, 337-347.
- Allport, Gordon (1954). *The nature of Prejudice*. Cambridge, MA: Addison-Wesley.
- Brewer, M.B. (1999). The Psychology of Prejudice: Ingroup Love or Outgroup Hate? *Journal of Social Issues*, 55, 429-444
- Cinnirella, M. (1997). Towards a European identity? Interactions between the national and European social identities manifested by university students in Britain and Italy. *British Journal of Social Psychology*, 36, 19-31
- Čorkalo Biruški, D., Ajduković, D. (2008). Od dekonstrukcije do rekonstrukcije traumatizirane zajednice: primjer Vukovara. *Revija za socijalnu politiku*, 1, 1-24
- Čorkalo Biruški, D., Ajduković, D. (2008b). Promjene međuetničke diskriminacije u djece i međuetnički stavovi i ponašanja njihovih roditelja. *Ljetopis socijalnog rada*, 15, 377-400
- Čorkalo Biruški, D., Ajduković, D. (2008c). Stavovi učenika, roditelja i nastavnika prema školovanju: što se promijenilo tijekom šest godina u Vukovaru? *Migracijske i etničke teme* 24, 189–216
- Čorkalo Biruški, D. & Ajduković, D. (2007). Separate schools - a divided community: The role of school in post-war social reconstruction. *Review of Psychology*, 14, 93-108.
- Čorkalo, D. i Kamenov, Ž. (2003). National identity and social distance: Does in-group loyalty lead to outgroup hostility? *Review of Psychology*, 10, 85-94
- Čorkalo, D. i Kamenov, Ž. (1999). *Nacionalni identitet i međunacionalna tolerancija*. Izvještaj s VIII. ljetne psihologijske škole. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Griffiths, J. A. & Nesdale, D. (2006). In-group and out-group attitudes of ethnic majority and minority children. *International Journal of Behavioral Development*, 30, 735-749
- Hewstone, M. And Stroebe, W. (2001.). *Socijalna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Jelić, M. (2003): *Provjera postavki teorije socijalnog identiteta na etničkim grupama*. Magistarski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu.

- Kamenov, Ž, Jelić, M, Huić, M, Franceško, M., Mihić, V. (2006). Odnos nacionalnog i europskog identiteta i stavova prema europskim integracijama građana Zagreba i Novog Sada. *Društvena istraživanja*, 15, 867-890
- Korunić, P. (2005). Nacija i nacionalni identitet, *Revija za sociologiju*, 36, 87–105
- Križanec, T. (2008). *Povezanost nacionalnog identiteta i alocentrizma/idiocentrizma*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Matić, D. (2005). Nacionalizam, nacija i nacionalna država : Imaju li budućnost? *Socijalna ekologija*, 14, 75-92,
- Medrano, J.D., Paula Gutierrez, P.(2001). Nested identities: national and European identity in Spain. *Ethnic and Racial Studies*, 24, 753–778
- Momčilović, I. (2006). *Razlike između polaznika i nepolaznika kampova mira*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Mummendey, A., Klink, A., Brown, R. (2001.): Nationalism and Patriotism: National identification and outgroup rejection. *British Journal of Social Psychology*, 40, 159-172
- Pettigrew, T. (1997). Generalized intergroup contact effects on prejudice, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23, 173–185.
- Phinney, J.S. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults: review of research. *Psychological Bulletin*, 108, 499-514.
- Rutland, A., Cameron, L., Milne, A., McGeorge, P.(2005). Social Norms and Self Presentation: Children's Implicit and Explicit Intergroup Attitudes. *Child Development*, 76, 451 – 466
- Sigel, R. (2001). An Introduction to the Symposium on Social Identity. *Political Psychology*, 22, 111- 114.
- Smith, H. J. i Tyler T.R. (1997). Choosing the Right Pond: The Impact of Group Membership on Self-Esteem and Group-Oriented Behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*, 33, 146-170
- Stryker, S., Serpe R.T., (1994). Identity Saliency and Psychological Centrality: Equivalent, Overlapping, or Complementary Concepts? *Social Psychology Quarterly*, 57, 16-35
- Šiber, I. (1998). *Osnove političke psihologije*. Politička kultura, Zagreb.
- Šiber, I.(1997). War and the Changes in Social Distance Toward the Ethnic Minorities in Croatia *Croatian Political Science Review*, 34, 3-26

- Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: Studies in Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tajfel, H. i Turner, J. C. (1986). *The Social Identity Theory of Intergroup Conflict. The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Tajfel, H., Billig, M.G., Bundy, R.P. i Flament, C.(1971.). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1, 149-177
- Tofant, J. (2004). *Povezanost nacionalnog identiteta s osobnim i kolektivnim samopoštovanjem*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Verkuyten, M. & Thijs, J. (2006). Ethnic Discrimination and global self-worth in early adolescence. *International Journal of Behavioral Development*, 30, 107-116.
- Zick, A, Pettigrew, T.F., Wagner, A., (2008). Ethnic Prejudice and Discrimination in Europe, *Journal of Social Issues*, 64, 233-251

PRILOG

- A. *Originalni upitnik (primjenjen na vukovarskim ispitanicima) prilagođen za primjenu na zagrebačkom uzorku*

UPITNIK

U tvrdnjama koje slijede, pitat ćemo te o tome koliko ti je važna pripadnost tvome narodu.

Istraživanje je potpuno anonimno i nigdje ne trebaš upisati svoje ime i prezime. Jamčimo ti potpunu povjerljivost podataka. Molimo te da nam iskrenim odgovorima pomogneš u provođenju ovog istraživanja.

Molimo te da uz niže navedene tvrdnje izraziš svoj stupanj slaganja, na taj način da uz svaku od njih zaokružiš jedan od brojeva koji imaju sljedeće značenje:

- 1 - izrazito se ne slažem
- 2 - djelomično se ne slažem
- 3 - niti se slažem niti se ne slažem
- 4 - djelomično se slažem
- 5 - izrazito se slažem

1. Lojalnost vlastitoj naciji je važnija od lojalnosti samom sebi.	1	2	3	4	5
2. Isticanje nacionalnih obilježja odraz je primitivizma.	1	2	3	4	5
3. Smatram sebe prije svega građaninom svijeta.	1	2	3	4	5
4. Djecu treba učiti da vole svoj narod.	1	2	3	4	5
5. Iako je moj narod malobrojan, u njemu je puno više sposobnih ljudi nego u drugim narodima.	1	2	3	4	5
6. Ponosim se poviješću svoga naroda.	1	2	3	4	5
7. Djeci bi odmalena trebalo usađivati nacionalni duh.	1	2	3	4	5
8. Čovječanstvo predstavlja jedinu pravu ljudsku zajednicu; zato je svaka podjela na nacije štetna i besmislena.	1	2	3	4	5
9. Spreman sam dati život za svoj narod.	1	2	3	4	5
10. Čovjek bez jasnog osjećaja nacionalne pripadnosti je čovjek bez identiteta.	1	2	3	4	5
11. Smatram da sam vrlo svjestan pripadnosti vlastitoj naciji.	1	2	3	4	5
12. Svaka nacija bi trebala njegovati svoje nacionalne ideale.	1	2	3	4	5
13. Ljudi koji ne vole svoj narod zaslužuju prezir.	1	2	3	4	5
14. Volio bih živjeti kao stanovnik svijeta, a ne kao stanovnik samo jedne države.	1	2	3	4	5
15. Ne osjećam pripadnost niti jednoj naciji.	1	2	3	4	5
16. Osjećaj vezanosti za vlastiti narod je jedan od najljepših osjećaja koje pojedinac može imati.	1	2	3	4	5
17. Izuzetno mi je važna pripadnost mojoj naciji.	1	2	3	4	5
18. U svim povijesnim sukobima s drugim nacijama moj je narod uvijek bio u pravu.	1	2	3	4	5
19. Osjećam se vrijednim zbog bogate kulture svoga naroda.	1	2	3	4	5
20. Bez osjećaja svoje nacionalne pripadnosti bio bih siromašan.	1	2	3	4	5
21. Gdje god da živim isticao bi svoju nacionalnu pripadnost.	1	2	3	4	5
22. Moja nacionalnost mi je sasvim nebitna.	1	2	3	4	5
23. Ja sam kao prvo pripadnik čovječanstva, a tek onda svoje nacije.	1	2	3	4	5
24. Svaki put kad čujem našu nacionalnu himnu osjetim ponos.	1	2	3	4	5
25. Pripadnici istoga naroda trebali bi se uvijek držati zajedno.	1	2	3	4	5
26. Osjećaj nacionalne pripadnosti čini me cjelovitom osobom.	1	2	3	4	5
27. Dobar pripadnik moje nacije ne bi se smio družiti s našim neprijateljima.	1	2	3	4	5

Sada te molimo da iskažeš na kakve bi odnose bio spreman s pripadnicima različitih naroda. Imena tih naroda napisana su u lijevoj koloni u donjoj tablici. Vrste odnosa koje ljudi mogu međusobno imati napisane su u gornjem retku tablice. Tvoj je zadatak da za svakog pripadnika naroda s lijeve strane zaokružiš da ili ne za svaki odnos označen u retku iznad, ovisno o tome bi li na takav odnos bio spreman ili ne. Npr. ako bi s pripadnikom nekog naroda bio spreman i živjeti u istoj državi i ići u isti razred i stanovati kuća do kuće i tako dalje, tada ćeš u svim kućicama zaokružiti DA. Ako, s druge strane, s pripadnikom nekog naroda ne bi bio spreman ni na kakve odnose, tada ćeš u svim kućicama zaokružiti NE. Moguće su, naravno, i druge kombinacije, važno je samo da za svaki odnos na koji bi bio spreman zaokružiš da, a za svaki odnos na koji ne bi bio spreman zaokružiš ne.

	Da živimo u istoj državi		Da idemo u isti razred		Da stanujemo kuća do kuće		Da smo prijatelji i da se družimo izvan kuće		Da smo prijatelji i da se uzajamno posjećujemo		Da smo rođaci/svojta		Da mi je cura/dečko	
	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne
Srbi	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne
Mađari	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne
Romi	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne
Albanci	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne
Rusini	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne
Talijani	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne
Slovinci	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne	da	ne

Na kraju te molimo da odgovoriš na neka opća pitanja o sebi.

- Spol: M Ž
- Godina rođenja: _____
- Nacionalna pripadnost: _____
- Nacionalna pripadnost majke: _____
- Nacionalna pripadnost oca: _____
- Kako bi, u općim uvjetima života u Hrvatskoj, ocijenio/la životni standard tvoje obitelji?
 - Znatno višim od prosjeka
 - Nešto višim od prosjeka
 - Prosječnim
 - Nešto nižim od prosjeka
 - Znatno nižim od prosjeka
 - Ne mogu ocijeniti
- Koliko ti je religija važna u životu? (Svoju procjenu daj na skali od 1-7, tako da zaokružiš broj koji se odnosi na tebe)

1	2	3	4	5	6	7
potpuno						jako
nevažna						važna

HVALA NA SUDJELOVANJU!

B. Rezultati složenih analizi varijance

Tablica 4

Rezultati složene analize varijance 2 (veličina grada: Vukovar/Zagreb) x 3 (dob; tri razine) x 2 (spol; dječaci, djevojčice) za zavisnu varijablu nacionalni identitet; (N=489); masno su otisnuti značajni efekti i interakcije

Izvor varijabiliteta	Suma kvadrata	df	Varijanca (prosječni kvadrati)	F-omjer	p
mjesto prebivališta	5438,875	1	5438,875	19,608	<.01
dob	2333,275	2	1166,638	4,206	<.05
spol	8605,583	1	8605,583	31,025	<.01
mjesto prebivališta x dob	2476,578	2	1238,289	4,464	<.05
mjesto prebivališta x spol	5,004	1	5,004	0,018	.893
dob x spol	2345,727	2	1172,863	4,228	<.05
mjesto prebivališta x dob x spol	1875,384	2	937,692	3,381	<.05

Tablica 5

Rezultati složene analize varijance 2 (veličina grada: Vukovar/Zagreb) x 3 (dob; tri razine) x 2 (spol; dječaci, djevojčice) za zavisnu varijablu vrsta kontakta s pripadnicima drugog naroda; (N=529); masno su otisnuti značajni efekti i interakcije

Izvor varijabiliteta	Suma kvadrata	df	Varijanca (prosječni kvadrati)	F-omjer	p
mjesto prebivališta	62,35	1	62,35	56,034	<.01
dob	0,005	2	0,002	0,002	.998
spol	8,931	1	8,931	8,026	<.01
mjesto prebivališta x dob	21,985	2	10,993	9,879	<.01
mjesto prebivališta x spol	5,63	1	5,63	5,06	<.05
dob x spol	0,606	2	0,303	0,272	.762
mjesto prebivališta x dob x spol	1,344	2	0,672	0,604	.547

Tablica 6

Rezultati složene analize varijance 2 (veličina grada: Vukovar/Zagreb) x 3 (dob; tri razine) x 2 (spol; dječaci, djevojčice) za zavisnu varijablu broj poznanika/prijatelja među pripadnicima drugog naroda; (N=532); masno su otisnuti značajni efekti i interakcije

Izvor varijabiliteta	Suma kvadrata	df	Varijanca (prosječni kvadrati)	F-omjer	p
mjesto prebivališta	21,815	1	21,815	52,663	<.01
dob	0,264	2	0,132	0,318	.728
spol	6,687	1	6,687	16,143	<.01
mjesto prebivališta x dob	3,087	2	1,544	3,726	<.05
mjesto prebivališta x spol	3,12	1	3,12	7,532	<.01
dob x spol	0,178	2	0,089	0,215	.807
mjesto prebivališta x dob x spol	0,696	2	0,348	0,84	.433

Tablica 7

Rezultati složene analize varijance 2 (veličina grada: Vukovar/Zagreb) x 3 (dob; tri razine) x 2 (spol; dječaci, djevojčice) za zavisnu varijablu unutargrupna pristranost; (N=529); masno su otisnuti značajni efekti i interakcije

Izvor varijabiliteta	Suma kvadrata	df	Varijanca (prosječni kvadrati)	F-omjer	p
mjesto prebivališta	78,644	1	78,644	7,33	<.01
dob	83,973	2	41,987	3,914	<.05
spol	521,631	1	521,631	48,621	<.01
mjesto prebivališta x dob	192,388	2	96,194	8,966	<.01
mjesto prebivališta x spol	8,403	1	8,403	0,783	.377
dob x spol	2,417	2	1,208	0,113	.893
mjesto prebivališta x dob x spol	0,21	2	0,105	0,01	.99

Tablica 8

Rezultati složene analize varijance 2 (veličina grada: Vukovar/Zagreb) x 3 (dob; tri razine) x 2 (spol; dječaci, djevojčice) za zavisnu varijablu sklonost etničkoj diskriminaciji; (N=525); masno su otisnuti značajni efekti i interakcije

Izvor varijabiliteta	Suma kvadrata	df	Varijanca (prosječni kvadrati)	F-omjer	p
mjesto prebivališta	323,776	1	323,776	65,393	<.01
dob	28,327	2	14,164	2,861	.058
spol	203,748	1	203,748	41,151	<.01
mjesto prebivališta x dob	56,619	2	28,31	5,718	<.01
mjesto prebivališta x spol	56,267	1	56,267	11,364	<.01
dob x spol	18,418	2	9,209	1,86	.157
mjesto prebivališta x dob x spol	4,721	2	2,36	0,477	.621

Tablica 9

Rezultati složene analize varijance 2 (veličina grada: Vukovar/Zagreb) x 3 (dob; tri razine) x 2 (spol; dječaci, djevojčice) za zavisnu varijablu ukupna socijalna distanca; (N=519); masno su otisnuti značajni efekti i interakcije

Izvor varijabiliteta	Suma kvadrata	df	Varijanca (prosječni kvadrati)	F-omjer	p
mjesto prebivališta	59,393	1	59,393	16,132	<.01
dob	194,118	2	97,059	26,362	<.01
spol	28,978	1	28,978	7,87	<.01
mjesto prebivališta x dob	52,112	2	26,056	7,077	<.01
mjesto prebivališta x spol	6,105	1	6,105	1,658	.198
dob x spol	14,793	2	7,397	2,009	.135
mjesto prebivališta x dob x spol	27,897	2	13,948	3,788	<.05